

กำเนิดลูกเสือสยาม: เครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์ ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

The Formation of Boy Scout in Siam: An instrument of Ideological Construction under Absolute Monarchy Regime

สมิทธ์ งามทาสานะ

Samiddhi Thanomsasana

อาจารย์ ดร. ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Lecturer, Ph.D. at Department of History Faculty of Humanities : Ramkhamhaeng University

ได้รับบทความ 30 มกราคม 2563 แก้ไข 15 มิถุนายน 2563 อนุมัติให้ตีพิมพ์ 22 มิถุนายน 2563

บทคัดย่อ

หากมองผ่านงานประวัติศาสตร์การเมืองโดยทั่วไป กิจกรรมลูกเสือในยุคก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง อาจไม่ได้มีความสำคัญมากนัก อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาว่ากิจกรรมดังกล่าวเป็นภาคปฏิบัติยุคแรกๆ ที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์นำเสนอให้แก่เด็กวัยรุ่นในช่วงทศวรรษ 2450 จนถึงช่วงต้นทศวรรษ 2470 โดยเป็นกิจกรรมที่องค์อธิปัตย์ได้ลงมาดูแลด้วยตนเอง มีการออกแบบพิธีต่างๆ ที่ยึดโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์ มีความพยายามจะเผยแพร่กิจกรรมดังกล่าวไปทั่วประเทศผ่านระบบโรงเรียนสมัยใหม่ภายใต้บริบทที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องเผชิญกับคำถามและความคิดใหม่ๆ ของคนรุ่นหนุ่มจำนวนมากผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาดังกล่าว กิจกรรมข้างต้นจึงอาจมองในฐานะส่วนหนึ่งของกลไกทางอุดมการณ์ที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้พยายามใช้ปลูกฝังแนวคิดที่ “ถูกต้อง” (ตามทัศนะของรัฐ) และพยายามบ่มเพาะเยาวชนไทยให้เป็น “ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันประเสริฐ” ได้ นอกจากนี้ สัญลักษณ์และพิธีบางส่วนของลูกเสือในยุคแรก ยังได้ถูกนำไปปรับใช้กับกิจกรรมทางการเมืองในยุคต่อมาอย่างลูกเสือชาวบ้านในช่วงทศวรรษ 2510 และต้นทศวรรษ 2520 อีกด้วย

Boy Scout Movement in pre-revolutionary Siam is a subject matter that has been generally overlooked in the account of political history of Siam. Yet, the fact appears that the movement is one among early practices that was tailored by the absolutist state especially for the youth during 1910s and early 1930s and the sovereign even undertook control of the movement directly. Ceremonies of the movement were created with the purpose to form a bond of loyalty of its participants to the monarchy, the state attempted to impose its activities throughout Siamese schools on nation-wide basis; while at that time, the absolutist regime was heavily challenged and criticized by young people via flourishing press. Thus, I propose that in such context, the Boy Scout Movement can be seen as

* ขอขอบคุณ คุณสุรเชษฐ์ สุขลาภกิจ สำหรับหลักฐานส่วนไมโครฟิล์มของนิตยสารวิทยากรย์ คุณวีระ กิตติคุณเสรี สำหรับคำแนะนำและความช่วยเหลือในการเขียนบทความชิ้นนี้ ตลอดจนผู้ทรงคุณวุฒิที่อ่านอย่างละเอียดและให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงงานชิ้นนี้ให้ดีขึ้นกว่าเดิม อย่างไรก็ตาม ข้อผิดพลาดทั้งหมดย่อมเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ

a machinery of the absolutist state struggling with its dissidents by means of indoctrinating ‘the right attitude’ and a sense of ‘devout subjects of the king’ to the youth. Additionally, it is remarkable that some symbols and ceremonies of the Boy Scout Movement from pre-revolutionary period were also aptly implicated in political activities of the Village Scout Movement in 1970s.

บทนำ

มีบุคคลบางจำพวกซึ่งไม่ใช่มาในพวกท่านเห็นว่าการพูดอวดดีเป็นการเก้ จึงนิทาพระเจ้าแผ่นดิน หรือผู้ปกครองและเสนาบดีผู้ใหญ่เล่น แท้จริงคนเหล่านี้ไม่ได้นึกไม่ได้ฝันอย่างอื่น นอกจากนึกจะให้เหมือนฝรั่งเขาจะได้ว่าตัวนั้นศิวิลียมีความคิด แท้จริงนั้นไม่มีอะไรนอกจากเข้าใจผิด ฐามากยกานาน...แต่ในเมืองเรามีคนเหล่านี้หลายจำพวก ไม่ได้มีสติศึกษาเล่าเรียน เป็นคนโง่¹

ข้อความข้างต้นเป็นพระบรมราโชวาทส่วนหนึ่งของรัชกาลที่ 6 ในการฝึกหัดผู้กำกับลูกเสือเมื่อเดือน พฤศจิกายน 2458 ข้อความสั้นๆ ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความกังวลขององค์อัครราชูปถัมภ์ต่อสถานการณ์ทางความคิดที่เกิดขึ้นในสยามสมัยนั้น อันเป็นผลจากการเติบโตของสื่อสิ่งพิมพ์ที่กลายเป็นสะพานเชื่อมแนวคิดของโลกตะวันตก ให้เป็นที่รับรู้ของชนชั้นกลางรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งในสยาม นำไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์และตั้งคำถามต่อระบอบการปกครองแบบเดิม ซึ่งในทศวรรษของผู้ปกครองแล้ว สิ่งเหล่านี้ถือเป็นเรื่องของพวกที่ “ไม่ได้มีสติศึกษาเล่าเรียน เป็นคนโง่”

คนรุ่นใหม่ที่ช่างวิพากษ์หรือตั้งคำถามต่อบ้านเมืองเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองผู้มีทัศนะแบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ไม่พึงปรารถนา สิ่งที่ต้องการจึงเป็นกลไกในการเพาะ “พสกนิกร” รุ่นใหม่ผู้มีทัศนะทางการเมืองสอดคล้องกับระบอบเก่า ไม่ใช่ “ประชาชน” ที่ต้องการมีส่วนร่วมในการปกครองหรือเปลี่ยนแปลง ฐ่ระบอบใหม่ กองฝึกหัดผู้กำกับลูกเสือที่ตั้งขึ้นในปี 2458 ก็เป็นหนึ่งในกลไกดังกล่าว โดยผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากกองฝึกหัดนี้ มีพันธะหน้าที่สำคัญคือ

...ไปเพาะกุลบุตรชาวไทยขึ้นไว้ให้เป็นผู้มีความคิด ตั้งใจต่อชาติ เป็นผู้ที่มั่นคงในศาสนา เป็นผู้จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์เช่นนี้ ท่านก็เหมือนกับได้ปลูกต้นไม้อันงอกงามได้เห็นดอกเห็นผลแล้ว จะได้รับความชื่นใจ รู้สึกว่าท่านได้เพาะปลูกชาติไทยใหม่ คือคนไทยรุ่นใหม่ซึ่งจะได้ดำรงความเป็นไทยแห่งชาติให้ยั่งยืนต่อไป...² (เน้นโดยผู้เขียนบทความ)

“คนไทยรุ่นใหม่” อันเป็นเป้าหมายที่ปรากฏในข้อความนั้น คือเด็กหนุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรมลูกเสือ และเป็นกลุ่มคนที่พระองค์คาดหวังให้ “ดำรงความเป็นไทยแห่งชาติให้ยั่งยืนต่อไป” ซึ่งแน่นอนว่า “ความเป็นไทย” ในสมัย สมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือความเป็นไทยที่เชื่อฟังผู้ปกครองและอิงกับจารีตประเพณีของระบอบการเมืองแบบเก่า กิจกรรมลูกเสือในยุคแรก อาจไม่ได้มีความสำคัญมากนักในทางประวัติศาสตร์การเมือง นอกจากมองประกอบไปกับกิจกรรมเสือป่าซึ่งเป็นกองกำลังกึ่งทหารที่จัดตั้งขึ้นโดยรัชกาลที่ 6 เป็นการปลูกฝังให้เยาวชน

¹ อ้างใน คณะลูกเสือแห่งชาติ. (2504). 50 ปีของลูกเสือไทย. ไม่ระบุเลขหน้า.

² อ้างใน แหล่งเดิม. ไม่ระบุเลขหน้า.

รักชาติและเติบโตอย่างมีคุณภาพ¹ หรือวิเคราะห์ในเชิงทัศนคติเกี่ยวกับความเป็นชายของรัชกาลที่ 6² เรื่องเพศสภาพ³ ในบางแห่งอาจมองว่าเป็นเสมือนกองกำลังอาสาสมัครของรัชกาลที่ 6⁴ อย่างไรก็ตาม หากมองว่ากิจกรรมลูกเสือเป็นกิจกรรมภาคปฏิบัติต่างๆ ที่รัฐนำเสนอให้แก่เด็กวัยรุ่น (อายุ 11-18 ซึ่งเป็นเกณฑ์อายุของลูกเสือ) ก็อาจนับได้ว่าเป็นองค์กรเยาวชนที่ใหญ่ที่สุดของสยามยุคนั้น นอกจากนี้ยังเป็นกิจกรรมที่ประมุขของรัฐได้สละเวลามาดูแลด้วยตนเอง มีการออกแบบพิธีต่างๆ ที่ยึดโยงกับสถาบันกษัตริย์ และมีความพยายามที่จะเผยแพร่ให้ขยายไปทั่วประเทศผ่านระบบโรงเรียนสมัยใหม่ กิจกรรมดังกล่าวจึงอาจมองในฐานะพื้นที่ทางอุดมการณ์ที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใช้ปลูกฝังแนวคิดชาติ-กษัตริย์นิยมแบบทางการของรัชกาลที่ 6 ที่สถาบันชาติและสถาบันกษัตริย์ถูกทำให้เป็นสิ่งเดียวกัน ดังนั้น แม้กิจกรรมข้างต้นรับรูปแบบมาจากกิจกรรม ‘boy scout’ อันมีรากฐานอยู่ที่อังกฤษ แต่ก็นำมา “เลือกรับ-ปรับใช้” ให้เหมาะสมกับบริบททางการเมืองของสยาม

การมองกิจกรรมลูกเสือในฐานะกิจกรรมทางการเมืองแบบหนึ่งที่สัมพันธ์กับอุดมการณ์และเป้าหมายในอนาคตขององค์อธิปัตย์ในขณะนั้น สามารถสะท้อนได้ทั้งความคาดหวังต่อ “คนรุ่นใหม่” ที่จงรักภักดีและเชื่อฟัง อันเป็นคุณสมบัติของพลกนิกรที่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องการ และมองเห็นส่วนหนึ่งของการโต้ตอบกับสถานการณ์ที่นักเขียนนักหนังสือพิมพ์ชนชั้นกลางรุ่นใหม่เริ่มรับรู้แนวคิดทางการเมืองของตะวันตกและเริ่มมีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงการบริหารบ้านเมืองในช่วงทศวรรษ 2450 และ 2460 ได้ ความสำเร็จ/ไม่สำเร็จของกิจกรรมดังกล่าวอาจไม่น่าพิจารณาเท่ากลวิธีทางอุดมการณ์ที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้พยายามใช้เพื่อสร้างคนรุ่นใหม่ในแบบที่ตนต้องการ (ในที่นี้จะไม่มองประเด็นเรื่องเพศสภาพ เนื่องจากมีผู้กล่าวถึงไว้แล้ว⁵)

บทความนี้จะใช้คำว่าอุดมการณ์ (Ideology) ในความหมายของโลกทัศน์ ชุดของทัศนคติ หรือมุมมองที่เอื้อประโยชน์แก่ชนชั้นปกครอง แต่มีการสร้างกลไกที่ทำให้ผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองนั้นกลายเป็นโลกทัศน์ของคนในสังคม โดยศักยภาพในการครอบครองปัจจัยการผลิตทางวัตถุของกลุ่มคนหรือชนชั้นดังกล่าว จะทำให้คนกลุ่มนี้อยู่ในจุดที่สามารถสร้างและควบคุมผลผลิตทางภูมิปัญญา ซึ่งจะส่งผลถึงผลิตผลทางจิตใจของคนส่วนใหญ่ได้⁶ นำไปสู่การสร้างความยินยอมพร้อมใจและเชื่อฟังโดยไม่จำเป็นต้องใช้กำลังบังคับ แม้จะไม่สามารถครอบงำได้อย่างเบ็ดเสร็จก็ตาม ตัวอย่างเช่น ในสังคมยุโรปยุคพิวตัลหรือระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ คุณค่าอย่างความศักดิ์สิทธิ์ของสายเลือด, ความสูงต่ำของชาติกำเนิด, บารมีของกษัตริย์ที่อ้างอำนาจจากพระเจ้า, ความจงรักภักดี, ความสำคัญของเกียรติยศ ฯลฯ อันเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนระบอบ ก็จะถูกยกเป็นคุณค่าหลักของสังคมและถูกตอกย้ำ

¹ ดูใน บวรพัฒน์ ญาณวุฒิ. (2560). *การปรับตัวของกิจกรรมลูกเสือในฐานะกลไกรัฐ*. งานค้นคว้าอิสระ ร.บ. (การเมืองการปกครอง).

² ดูใน วสุรีย์ จันทร์ทรัพย์ (2559). “ลูกเสือ” การกล่อมเกล้าและการสร้างอัตลักษณ์ชายในประวัติศาสตร์การเมืองไทย (พ.ศ. 2454-2468 และยุคปัจจุบัน). วิทยานิพนธ์ ร.ด. (การเมือง).

³ ดูใน ชานันท์ ยอดหงษ์. (2556). *นายในสมัยรัชกาลที่ 6*. หน้า 194.

⁴ ดูใน บวรพัฒน์ ญาณวุฒิ. (2560). *เล่มเต็ม*. หน้า 38. และ ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัลย์. (2559, พฤษภาคม-สิงหาคม). วงไพบูลย์แห่งลูกเสือและกาชาดไทย การก่อตัวของพลังการเมืองคุณธรรมในทศวรรษ 2500. *รัฐศาสตร์สาร*. 37(2), หน้า 32. เชิงอรรด 11.

⁵ ดูใน ชานันท์ ยอดหงษ์. (2559). *เล่มเต็ม*. หน้า 104, 194. และคำนำของ ธนศ วงศ์ยานนาวา ในเล่มเดียวกัน.

⁶ Karl Marx and Friedrich Engels. (1968). *The German Ideology*. (online version). ข้อความที่อ้างสรุปมาจากส่วนหนึ่งของหัวข้อ Ruling Class and Ruling Ideas. ใน Volume 1. Chapter 1 หัวข้อย่อย B. ทั้งนี้ควรตระหนักไว้ว่า ส่วนของอุดมการณ์มิใช่เป็นผลหรือภาพสะท้อนจากปัจจัยทางเศรษฐกิจหรือวัตถุเพียงอย่างเดียว แต่ยังส่งผลซึ่งกันและกันได้ ผู้สนใจประเด็นนี้สามารถดูได้ในจดหมายจากเองเกลส์ถึงโจเซฟ บลอคซ์ ใน Karl Marx and Friedrich Engels. (1959). *Basic Writings on Politics and Philosophy*. pp.397-400. แม้แนวคิด (หรือข้อแตกต่าง) ดังกล่าวจะยังมีความคลุมเครือในแง่ตัวกำหนดสุดท้ายก็ตาม

ผ่านทั้งกลไกทางการเมืองและศาสนา ซึ่งทั้งชนชั้นปกครองของยุคดังกล่าวอย่างกษัตริย์และขุนนาง รวมถึงผู้ได้ปกครองอย่างชาวนา จะเชื่ออย่างสนิทใจว่าสิ่งเหล่านี้คือครulongตามธรรมชาติที่ควรจะเป็น โดยมองไม่เห็นว่าการทั้งหมดคือสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อชนชั้นปกครอง ขณะที่เหล่าชนชั้นกลางในคริสต์ศตวรรษที่ 18-19 จะไม่ได้ยึดถือคุณค่าแบบระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ อีกต่อไป แต่จะเชิดชูอุดมการณ์ที่ทำทายระบอบเดิมอย่างลัทธิ เสรีภาพและความเสมอภาค (ทางกฎหมาย ไม่ใช่ทางเศรษฐกิจ) รวมถึงเรื่องเสรีภาพในการแข่งขัน, การแสวงหาผลประโยชน์, เศรษฐกิจแบบตลาด, ลัทธิปัจเจกบุคคล ฯลฯ ว่าเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องกับทั้งสังคมนิยมอุตสาหกรรมและผลประโยชน์ของนายทุนผู้จะกลายเป็นชนชั้นปกครองในเวลาต่อมา¹

เนื้อหาของบทความนี้จะกล่าวถึง 2 ประเด็น ประเด็นแรกคือการมองกิจกรรมลูกเสือในฐานะหนึ่งในโลกใหม่ที่รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ใช้ปลูกฝังอุดมการณ์ที่จะดำรงระบอบเดิมแก่เยาวชนรุ่นใหม่ ด้วยการใช้อิทธิกรรรมและพิธีต่างๆ ตอกย้ำอุดมการณ์แบบจารีตในช่วงที่อุดมการณ์ใหม่อย่างระบอบประชาธิปไตยหรือระบอบกษัตริย์ได้รัฐธรรมนุญเริ่มจะได้รับการกล่าวถึงมากขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการต่อสู้และความพยายามช่วงชิงพื้นที่ทางอุดมการณ์ในช่วงเวลานั้น ประเด็นที่สองคือร่องรอยของพิธีที่ยังคงปรากฏในกิจกรรมทางการเมืองยุคหลังดังเช่นที่ปรากฏในพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นของลูกเสือชาวบ้าน อันเป็นการประยุกต์พิธีในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาใช้ได้อย่างลงตัว ทั้ง 2 ประเด็นจะเกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจถึงวิธีการทำงานบางส่วนของอุดมการณ์สมบูรณาญาสิทธิราชย์และต้นทุนทางสัญลักษณ์ที่ได้รับการสืบทอดในสมัยต่อมา และหวังว่าจะเป็นตัวอย่างที่ใช้เทียบเคียงกับกรณีอื่นๆ ได้

กำเนิด ‘Boy Scout’ ภายใต้บริบทของการล่าอาณานิคมและความขัดแย้ง

เป็นที่ทราบกันดีว่าต้นแบบของกิจกรรมลูกเสือรวมถึงกิจกรรมประเภท Boy Scout อื่นๆ ของหลายประเทศนั้นเริ่มต้นที่ประเทศอังกฤษในช่วงเวลาของการล่าอาณานิคม โดยอังกฤษในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้น เป็นดินแดนที่มีอาณานิคมอันกว้างใหญ่ไพศาลจนได้รับฉายาว่าเป็น “ดินแดนที่พระเจ้าไม่เคยทอดทิ้ง” ทฤษฎีการ วัตถุประสงค์ และตลาดของอาณานิคมสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่อังกฤษจำนวนมาก อย่างไรก็ตาม อังกฤษยังมีโครงการขยายผลประโยชน์ของตัวเองสู่ดินแดนใหม่อยู่เสมอ โดยหนึ่งในความมั่งคั่งที่อังกฤษหมายปองคือแร่เพชรและทองคำในตอนใต้ของทวีปแอฟริกา ซึ่งได้นำไปสู่การเผชิญหน้ากับชนชาติเจ้าของพื้นที่ที่สืบเชื้อสายมาจากชาวดัตช์ นั่นก็คือ ชนชาติบัวร์

ความขัดแย้งดังกล่าวนำมาสู่สงครามบัวร์ทั้ง 2 ครั้ง ในการรบช่วงแรก อังกฤษประสบความสำเร็จ โดยไม่คาดหมาย และยังสร้างผลพวงที่คาดไม่ถึงอย่างความขัดแย้งกับเยอรมนีอีกด้วย เนื่องจากจักรพรรดิวิลเฮล์มที่ 2 ได้ส่งโทรเลขแสดงความยินดีกับประธานาธิบดีของชาวบัวร์ที่สามารถรักษาเอกราชจากอังกฤษได้ ทำให้อังกฤษเริ่มหวาดระแวงต่อการแทรกแซงของมหาอำนาจใหม่อย่างเยอรมนี²

¹ ผู้เขียนบทความตระหนักดีว่านิยามข้างต้นยังคงมีข้อถกเถียงทั้งเชิงทฤษฎีและปรัชญาอีกมาก อย่างไรก็ตาม คำนิยามดังกล่าว น่าจะพอเป็นกรอบกว้างๆ เพื่อให้เห็นการทำงานทางความคิดของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในเบื้องต้นได้ สำหรับผู้สนใจข้อถกเถียงเชิงลึกดูได้ใน Etienne Balibar. (2017). *The Philosophy of Marx*. London and New York: Verso. Ch.3. โดยเฉพาะหน้า 43-55. ที่จะชี้ให้เห็นถึงปัญหา และความขัดแย้งในนิยามของมาร์กซ์ โดยเฉพาะเมื่อมองในระดับปรัชญาอย่างสัมพันธ์กับมโนทัศน์อื่นเช่น ชนชั้น และจิตสำนึกทางชนชั้น ส่วนการนำเสนอความคิดพร้อมข้อถกเถียงกว้างๆ ดูได้ใน David Hawkes. (2007). *Ideology*. London and New York: Routledge. Ch.4.

² ลัญชัย สุวังบุตร และ อนันต์ชัย เลหาพะพันธ์. (2558). *ยุโรป ค.ศ. 1815-1918*. หน้า 326.

ในสงครามบัวร์ครั้งที่ 2 (1899-1902/2442-2445) นายทหารชาวอังกฤษผู้หนึ่งคือ โรเบิร์ต เบเดน-โพเอลล์ (Robert Baden-Powell, 1857-1941) หรือ บี.พี. ซึ่งจะเป็นผู้วางรากฐานของ boy scout ในอนาคตนั้น ได้เป็นหนึ่งในนายทหารที่เข้าร่วมสงคราม และสร้างวีรกรรมครั้งสำคัญที่เมืองมาเฟคิง (Mafeking) ทางตอนใต้ของทวีป จากการใช้ออกกำลังที่มีจำนวนน้อยกว่าต้านทานการบุกเป็นระลอกของชนชาติบัวร์ ในระหว่างเดือนตุลาคม 1899/2442 ถึงเดือนพฤษภาคม 1900/2443 ได้สำเร็จ โดยยุทธวิธีหนึ่งที่เขาใช้ในช่วงเวลานั้น คือการฝึกเด็กหนุ่มกลุ่มหนึ่งให้กลายเป็นนักเรียนทหารแห่งมาเฟคิง (Mafeking cadet corps) มีหน้าที่ส่งข่าวและสอดแนมจนนำไปสู่ความสำเร็จในการปกป้องเมือง

เมื่อกลับสู่อังกฤษในปี 1903/2446 เบเดน-โพเอลล์ ผู้เคยมีผลงานเขียนหนังสือและตำราด้านการทหารมาหลายเล่มก่อนหน้านี้ ได้เขียนตำราด้านการทหารชื่อ *Aids to Scouting* ซึ่งกลายเป็นหนังสือขายดีและมีครูหลายคนได้นำมาใช้ตามโรงเรียน ทำให้เขาคิดอ่านที่จะเขียนตำราทางการทหารพร้อมวางโครงการฝึกสอนสำหรับเยาวชนขึ้นมา เพื่อให้เติบโตเป็นพลเมืองที่ดีของอังกฤษในอนาคต โดยได้รับคำปรึกษาและความร่วมมือจาก เออร์เนสต์ ธอมป์สัน เซตัน (Ernest Thompson Seton, 1860-1946) นักเขียนเกี่ยวกับชีวิตป่าและเป็นผู้วางรากฐาน Woodcraft Indians ในอเมริกา

โครงการฝึกสอนเยาวชนเริ่มเป็นรูปธรรมมากขึ้นในปี 1907/2450 เมื่อเบเดน-โพเอลล์ ได้ทดลองนำเอาเด็กที่มีภูมิหลังทางสังคมแตกต่างกันไปเข้าค่ายที่เกาะบราวน์ซี (Brownsea Island) ทางตอนใต้ของอังกฤษ ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นขั้นแรกของ boy scout ในปีต่อมาเขาได้ตีพิมพ์หนังสือ *Scouting for Boys* (พิมพ์ครั้งแรกเดือน ม.ค. 1908/2451 หรือนับแบบปฏิทินเก่าของสยามคือปี 2450) ซึ่งจะเป็นตำราพื้นฐานของ boy scout ทั้งในอังกฤษและประเทศอื่นๆ โดยบทแรกของหนังสือเริ่มด้วยการเกริ่นถึงความสำเร็จของนักเรียนทหารแห่งเมืองมาเฟคิง¹ เนื้อหาส่วนอื่นจะเกี่ยวกับการใช้ชีวิตกลางแจ้งของเด็กชาย หลังจากนั้นไม่นาน องค์กร boy scout อย่างเป็นทางการอย่าง The Scout Association จึงได้เริ่มต้นในอังกฤษ (ปี 1910/2453)² พร้อมกับที่ชื่อของ เบเดน-โพเอลล์ หรือ บี.พี. ได้รับการยกย่องในฐานะผู้วางรากฐานและพัฒนากิจกรรมข้างต้น

แม้จุดมุ่งหมายเบื้องต้นของ boy Scout คือการให้เด็กหนุ่มได้ใช้ชีวิตกลางแจ้ง ร่วมแรงร่วมใจในการทำกิจกรรมอย่างสนุกสนาน แต่อุดมการณ์เบื้องหลังของกิจกรรมดังกล่าวคือฐานคิดแบบจักรวรรดินิยม³ ซึ่งการฝึกฝนให้เด็กวัยรุ่น (อายุ 11-16) มีความเชี่ยวชาญด้านการทหารเบื้องต้น อาทิ เช่นการสะกดรอย, การเอาตัวรอดในป่า, การช่วยเหลือผู้บาดเจ็บ ฯลฯ นั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากความไม่ปรองดองระหว่างอังกฤษและเยอรมนี รวมถึงสถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างมหาอำนาจต่างๆ ในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ทำให้มีข่าวลือว่าอังกฤษอาจจะถูกบุกโจมตีได้ กิจกรรมกลางแจ้งดังกล่าวจึงเสมือนการฝึกเด็กชายให้เตรียมพร้อมต่อสงครามในยุโรปที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต เบเดน-โพเอลล์เองก็ไม่ได้ปิดบังนัยข้อนี้ โดยปกหนังสือ *Scouting for Boys* ฉบับตีพิมพ์ครั้งแรก เป็นภาพของเด็กหนุ่มในเครื่องแบบ boy scout กำลังนอนหมอบ

1 Robert Baden-Powell. (2007). *Scouting for Boys: The Original 1908 Edition*. Kindle Version, Chapter 1.

2 อย่างไรก็ตาม งานหลายชิ้นจะนับกำเนิดลูกเสืออังกฤษที่ปี 1907 เช่น Pseud Gilcraft. อ้างใน ชัยวัฒน์ ปัญญา. (2529). *พัฒนาการลูกเสือไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2454 - 2528*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (ประถมศึกษา). หน้า 1. หรือ Sam Pryke. (1998, October). The Popularity of nationalism in the early British boy scout movement. *Social History*. 23 (3). p. 310.

3 Scott Johnston. (2012). *Looking Wide? Imperialism, Internationalism, and the Boy Scout Movement, 1918-1939*. (master's thesis (History)). p. 25.

อยู่บริเวณโชดหินของชายฝั่งขณะมองเรือรบของศัตรูที่ปรากฏบนเส้นขอบฟ้า¹ สิ่งที่ถูกฝังในกิจกรรมดังกล่าวคือการสร้างสำนึกเรื่องการทำเพื่อชาติบ้านเมืองและจักรวรรดิ ด้วยการสอดแทรกทั้งเนื้อหาประวัติศาสตร์และจารีตแบบอังกฤษ โดยเฉพาะเรื่องราวของอัศวินในประวัติศาสตร์²

กษัตริย์เอ็ดเวิร์ดที่ 7 แห่งอังกฤษได้ประกาศการสนับสนุนกิจกรรม boy scout ในเวลาต่อมา ด้วยเห็นว่าการศึกษาฝึกฝนด้านวินัยและความรักชาติจะทำให้เด็กผู้ชายเหล่านี้กระทำในสิ่งที่ลูกผู้ชายพึงกระทำ เมื่อจักรวรรดิของอังกฤษต้องเผชิญกับภัยคุกคาม กิจกรรมดังกล่าวจึงถูกออกแบบมาโดยมีพื้นฐานของความต้องการรักษาอำนาจของจักรวรรดิอังกฤษและเชิดชูลัทธิอัศวินอันเป็นพื้นฐานสำคัญของอุดมการณ์ชาตินิยมอังกฤษในขณะนั้น แม้จะยังมีความเข้าใจกันว่า กลุ่ม scout เป็นเพียงคณะที่ตั้งดูแลเด็กหนุ่มเข้ามาเล่นสนุกมากกว่าจะจัดเตรียมเพื่อปฏิบัติการทางสงครามก็ตาม³ กิจกรรมข้างต้นยังคงขยายไปหลายประเทศในเวลาอันรวดเร็ว รวมถึงสยามด้วย

จุดเริ่มต้นของลูกเสือสยาม

สงครามบัวร์ครั้งที่ 2 และวีรกรรมของ เบเดน-โพเอลล์ ในการฝึกเด็กหนุ่มเพื่อช่วยป้องกันเมืองมาเฟ็ง เกิดขึ้นในช่วงที่เจ้าฟ้าศิริราชูธ (2424-2468) ได้ศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ (2436-2445) ในที่นี้อาจไม่มีหลักฐานโดยตรงว่าพระองค์รู้สึกอย่างไรกับเหตุการณ์นี้รวมถึงต่อกิจกรรม boy scout ในเวลาต่อมา แต่อย่างน้อย การที่กิจกรรมลูกเสือของสยามถือกำเนิดขึ้นในเวลาอันรวดเร็วตั้งแต่ช่วงปีแรกของการครองราชย์และตามหลังอังกฤษเพียง 4 ปี⁴ ก็คงบ่งบอกถึงความสนใจของพระองค์ต่อกิจกรรมดังกล่าวได้ และแน่นอนว่าสยามไม่ได้รับกิจกรรมดังกล่าวมาอย่างตายตัวทั้งในแง่ของรูปแบบและอุดมการณ์ แต่มีการ “เลือกรับ-ปรับใช้” ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของสยามในช่วงเวลานั้น

ในปีที่เจ้าฟ้าศิริราชูธขึ้นครองราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ 6 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ครองราชย์ 2453-2468) เป็นช่วงที่การเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศอยู่ในสภาพที่ไม่เอื้อต่อสถานะของพระองค์เป็นอย่างยิ่ง ในด้านการเมืองภายในในราชสำนักนั้น สะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีในอัตชีวประวัติของพระองค์เองที่บรรยายว่า “ไม่มีพวกพ้อง” และไม่มีอำนาจอย่างเต็มที่ เนื่องจากพระองค์ไปอยู่กับญาติของตนหมด⁵ นอกจากนี้ พระองค์ยังมีความขัดแย้งกับเชื้อพระวงศ์ผู้ใหญ่บางคน เช่น กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2405-2486) เสนาบดีมหาดไทย จนฝ่ายหลังถึงกับลาออกจากตำแหน่งในปี 2458⁶ ยังไม่นับเรื่องความบาดหมาง

1 Sam Pryke. (1998, October). *op. cit.* pp. 311-2. และสามารถหาภาพปกดังกล่าวได้ในอินเทอร์เน็ต

2 *ibid.* pp. 312-5.

3 ชานันท์ ยอดหงษ์. (2556). *เล่มเดิม*. หน้า 104. ข้อความดังกล่าว ชานันท์อ้างจากบทความ “The Boy Scouts and the ‘Girl Question’” ของ Sam Pryke.

4 หากนับจุดเริ่มต้นจากการเข้าค่ายที่เกาะ brownsea ในปี 1907 โดยชัชวรินทร์ บัญญา กล่าวว่ายามก่อตั้งกองลูกเสือเป็นอันดับ 3 ของโลก รองจากอังกฤษและอเมริกา อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลของวิกิพีเดีย พบว่ามีไม่ต่ำกว่า 20 ประเทศที่ตั้งกองลูกเสือก่อนสยาม ดู ชัชวรินทร์ บัญญา (2529). *เล่มเดิม*. หน้า 1. และ Wikipedia. (สืบค้น 30 เมษายน 2563). List of World Organization of the Scout Movement members. (ออนไลน์) แต่ถ้าหากนับเฉพาะทวีปเอเชีย สยามถือว่าอยู่ในอันดับแรกๆ

5 ความรู้สึกดังกล่าว สะท้อนอยู่หลายครั้งในอัตชีวประวัติของรัชกาลที่ 6 ดูใน งาม วชิราวุธ (นามแฝง). (2546). *ประวัติต้นรัชกาลที่ 6*.

6 ทั้ง 2 พระองค์มีความขัดแย้งกันหลายครั้ง โดยหนึ่งในชนวนสำคัญคือเรื่องการเรียกรับเงินซื้อเรือรบหลวงพระร่วง ที่กรมฯ ดำรงฯ มองว่าไม่เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติแต่อย่างใด และควรนำเงินมาพัฒนาด้านอื่นมากกว่า ดู เทพ บุญตานนท์ (2559). *การเมืองในการทหารไทยสมัยรัชกาลที่ 6*. หน้า 151.

ระหว่างพระองค์กับกลุ่มทหารตั้งแต่ช่วงก่อนครองราชย์อันเป็นหนึ่งในปัจจัยที่จะนำไปสู่กรณี ร.ศ. 130¹ ส่วนการเมืองนอกราชสำนักก็เป็นช่วงที่นักเขียนหนังสือพิมพ์หลายคนเริ่มนำเสนอแนวคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและระบบรัฐสภาจนรัชกาลที่ 6 ต้องตอบโต้ผ่านหน้ากระดาษอยู่บ่อยครั้ง²

ในแง่ของสถานการณ์ทางการเมืองนอกประเทศ ก็เป็นช่วงเสื่อมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในหลายแห่งทั่วโลก ทั้งการปฏิวัติตุรกีในปี 1908/2451 การปฏิวัติเม็กซิโกและโปรตุเกสในปี 1910/2453 และที่สร้างความตระหนักให้แก่ราชสำนักสยามมากที่สุด คือการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองของจีน ซึ่งนำโดย ดร. ซุนยัตเซ็น ในปี 1911/2454 เหตุการณ์นี้ยังกลายเป็นหนึ่งในแรงบันดาลใจให้แก่คณะผู้ก่อการ ร.ศ. 130 อันเป็นความพยายามที่ไม่สัมฤทธิ์ผล ผลของการก่อการดังกล่าว ทำให้รัชกาลที่ 6 พยายามรักษาอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราชย์มากขึ้น และมองว่าประชาธิปไตยไม่เหมาะกับสยาม³ รวมถึงสร้างความระแวงของพระองค์ต่อกลุ่มคนจีนในสยามที่จำนวนมากสนับสนุนการปฏิวัติในจีนแผ่นดินใหญ่⁴

ความรู้สึกไม่มั่นคงจากการไม่มีพวกพ้อง ประกอบกับบริบททางการเมืองทั้งในและนอกประเทศ ในขณะนั้น ทำให้การรักษาพระราชอำนาจ, การสร้างความชอบธรรมของระบอบกษัตริย์ และการดำรงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นหนึ่งในโครงการทางการเมืองของรัชกาลที่ 6 ดังเช่นการสร้างแนวคิด “เอกราชนิยม สโมสรรสมมติ” ว่าการเป็นกษัตริย์นั้นเกิดขึ้นได้ด้วยการยินยอมของฝูงชนที่ได้สมมติให้ตัวกษัตริย์ขึ้นเป็นผู้นำ ผู้ใดดูหมิ่นกษัตริย์ ก็เสมือนดูหมิ่นอำนาจที่ได้มอบหมายให้กษัตริย์หรือราชาธิปไตยไว้แทนตน ก็เท่ากับดูหมิ่นตัวเองด้วย⁵ นอกจากนี้พระองค์ยังพยายามสร้างให้สถาบันกษัตริย์และสถาบันชาติที่ยังเป็นมโนทัศน์ใหม่ในขณะนั้น ได้กลายเป็นสิ่งเดียวกัน⁶ ดังที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาของพระองค์ถึงพันตรีหลวงเทพดรุณานุกิษฐ์ ว่า “...ชี้แจงให้เข้าใจโดยชัดเจนว่า ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น ตรงกับความรักชาติ เพราะพระเจ้าแผ่นดินเป็นเสมือนหัวตุ๋นชาติ...ผู้ใดไม่นับถือพระเจ้าแผ่นดินก็เหมือนไม่นับถือชาติไทย และไม่นับถือตนเองซึ่งเป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติไทย”⁷ ซึ่งการปลูกความจงรักภักดีและสร้างความตระหนักว่าชาติและกษัตริย์เป็นสิ่งเดียวกัน เป็นส่วนสำคัญที่จะค้ำจุนระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้ดำรงอยู่ต่อไปได้

หนึ่งในหลายสิ่งทีพระองค์ต้องการกระทำ คือการสร้างชาวสยามรุ่นใหม่ที่มีความคิดและอุดมการณ์ที่ “ถูกต้อง” เป็นพลกนิกรที่ดีของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กิจกรรมลูกเสือซึ่งรับเค้าโครงมาจาก boy scout จึงสามารถตอบโจทย์ดังกล่าวได้ และกลายเป็นหนึ่งในกลไกที่จะสร้าง “ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันประเสริฐ” ดังที่พระองค์เคยดำรัสไว้ว่า

¹ ดูใน อัจฉราพร กมุทพิศมัย. (2542). *กบฏ ร.ศ. 130: กบฏเพื่อประชาธิปไตย แนวคิดทหารใหม่*.

² ดูใน สุกัญญา ตีรวนิช. (2520). *ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2325-2475)*. บทที่ 8 หัวข้อ 8.1 และ 8.3 และดูทัศนคติแง่ลบของรัชกาลที่ 6 ต่อรัฐธรรมนูญและระบอบประชาธิปไตยได้ใน จมื่นอมรรตวรณรักษ์. (2519). *พระราชกรณียกิจสำคัญในพระมวงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระบรมราโชบายทางการเมือง*. หน้า 85-119. ส่วนเมือง “ดุสิตธานี” ที่มักจะถูกอ้างถึงอยู่เสมอ นั้น มิใช่เมืองทดลองประชาธิปไตยดังคำประกาศแต่อย่างใด แต่เป็นเหมือนสโมสรรหรือ การละเล่นเพื่อความบันเทิงระหว่างรัชกาลที่ 6 กับข้าราชการคนสนิทมากกว่า ดู ชานันท์ ยอดหงษ์. (2556). *เล่มเดิม*. 121-7.

³ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ (2551). *สายธารประวัติศาสตร์ ประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: พี.เพรส. หน้า 16.

⁴ วรศักดิ์ มหัทธโนบล. (2549). *จีนสยามในความสัมพันธ์ไทย-จีน*. ใน *จักรวาลวิทยา บทความเพื่อเป็นเกียรติแก่นิธิ เอียวศรีวงศ์*. หน้า 296.

⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2499). *ปลูกใจเสือป่า*. หน้า 94.

⁶ แตกต่างจากหลายประเทศในโลกตะวันตกที่สองสถาบันนี้มักจะถูกมองแยกจากกัน และไม่นำผลประโยชน์มาปะปนกัน

⁷ อ้างใน สมเกียรติ จันทนะ. (2530). *เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์สำนัก. ใน อยู่เมืองไทย รวมบทความทางสังคมและการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่นักประวัติศาสตร์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี*. หน้า 103 เชียงอรที่ 65

...ถึงการที่ได้คิดจัดให้มีลูกเสือขึ้น ก็โดยความปรารถนาที่จะให้เด็กไทยได้ศึกษาและจำข้อสำคัญ ทั้ง 3 ประการอันกล่าวมาแล้วนั้น [คือจงรักภักดีต่อกษัตริย์, รักชาติบ้านเมืองและศาสนา และสามัคคีต่อกัน-ผู้เขียนบทความ] ได้ฝังมั่นอยู่ในดวงจิตตั้งแต่วัยเยาว์อยู่ในประถมวัย เพื่อว่าเมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นแล้ว ก็จะได้คงรู้สึกเช่นนั้นตลอดชีวิต และจะตั้งใจประพฤติตนเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันประเสริฐ มิให้เสียที่ที่กำเนิดมาในชาติไทย¹

อายุของผู้ที่จะเข้าเป็นลูกเสือในสมัยนั้นไม่ใช่วัยเด็กแบบในปัจจุบัน แต่เป็นคนที่ย่างเข้าสู่รุ่นหนุ่ม คือ 11-18 ปีบริบูรณ์ (ใกล้เคียงกับของอังกฤษ) ซึ่งเป็นวัยรุ่นหรือ “คนรุ่นใหม่” ในสมัยนั้น (แม้บางครั้งยังเรียกว่า “เด็ก” ก็ตาม) โดยกิจกรรมลูกเสือจะแตกต่างจากการเรียนการสอนในหลักสูตร ตรงที่เน้นภาคปฏิบัติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ รวมถึงพีอี, เครื่องแบบ, เพลง ที่สร้างความแตกต่างระหว่างลูกเสือกับเด็กนักเรียนทั่วไป และทำให้คำสั่งสอนหรือคำปฏิญาณซึมซับเข้าในจิตใจของผู้ปฏิบัติมากกว่าการเรียนในหลักสูตร

หากเปรียบเทียบกับ boy scout ของอังกฤษในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ผู้ที่สร้างหลักการและดำเนินงานขององค์กรลูกเสือเป็นหลักคือ เบเดน-โพเอลล์ โดยกษัตริย์อังกฤษแม้จะสนับสนุน แต่ก็ไม่ได้มีส่วนในจัดการ และไม่ได้อยู่ในโครงสร้างขององค์กร ขณะที่ลูกเสือสยามเนื่องจากการริเริ่มขององค์อธิปัตย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่มุ่งสร้างคนรุ่นใหม่ที่จะรักภักดีและเชื่อฟังคำสั่งของผู้ที่เหนือกว่า อุปนายกของสภาการมการกลางจัดการลูกเสือแห่งชาติจึงเป็นผู้ที่กษัตริย์ได้คัดเลือก กิจกรรมหลายอย่างของลูกเสือไม่ว่าจะเป็น คำปฏิญาณ พีอี เพลง ก็จะมีองค์ประกอบเชิงสัญลักษณ์ที่ยึดโยงกับสถาบันกษัตริย์มากกว่าของอังกฤษที่เน้นชาติจักรวรรดิ และลัทธิอัครวินมากกว่า ดังที่จะกล่าวถึงต่อไปข้างหน้า

การขยายตัวของกิจการลูกเสือ

หลังจากประกาศข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือ ในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2454 แล้ว ได้มีการตั้งสภาการมการกลางขึ้นโดยกรม ดำรงราชานุภาพเป็นผู้ตรวจการใหญ่และเป็นอุปนายก กรมฯ ดำรงฯ ดำรงตำแหน่งจนถึงปี 2457 จึงถวายบังคมลาพักราชการ เจ้าพระยาสุเรนทรอธิบดีผู้เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการจึงได้เข้ารับตำแหน่งแทน แต่ได้สละตำแหน่งในปีเดียวกันด้วยปัญหาสุขภาพ จึงได้โปรดฯ ให้พระยาไพศาลศิลปศาสตร์ (2419-1486) ผู้ซึ่งภายหลังจะได้เป็น เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เข้ารับและดำรงตำแหน่งจนถึงรัชสมัย

เมื่อมีการตั้งสภาการมการกลางและผู้ตรวจการใหญ่แล้ว จึงได้มีการตั้งกรมการประจำมณฑลกรุงเทพฯ ขึ้น เพื่อให้กองลูกเสือได้ตั้งขึ้นโดยเร็วในเมืองหลวง สำหรับกรมการประจำมณฑลกรุงเทพฯ นี้ มีเจ้าพระยาอมราช (ปั้น สุขุม, 2405-2481) เสนาบดีกระทรวงนครบาลในขณะนั้นเป็นนายก ต่อมาจึงได้ตั้งกองลูกเสือกองแรกขึ้นที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวง (ปัจจุบันคือโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย) เป็นกองลูกเสือกรุงเทพฯ ที่ 1 ซึ่งรัชกาลที่ 6 ได้วางกรอบการดำเนินงานและอบรมสั่งสอนกองลูกเสือนี้โดยตรง เพื่อให้เป็นบรรทัดฐานในการดำเนินงานของโรงเรียนอื่นต่อไป ในการนี้ได้มีการจัดพิมพ์พระบรมราโชวาทที่พระราชทานเสือป่าและทรงนิพนธ์แบบสั่งสอนขึ้นเพื่อจะได้ใช้อบรมสั่งสอนนักเรียนที่จะสมัครเป็นลูกเสืออีกด้วย

¹ อ่างใน เสถียร ศุภโสภณ, ผู้เรียบเรียง. (2504). พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและประวัติการลูกเสือไทย. หน้า 31.

นอกจากโรงเรียนมหาดเล็กหลวงแล้ว กองลูกเสืออื่นๆ ก็เริ่มตั้งขึ้นในมณฑลกรุงเทพฯ เริ่มจากกองที่ 2 คือโรงเรียนราชนิเทศศาสตร์ กองที่ 3 คือโรงเรียนสวนกุหลาบ หลังจากนั้นก็มีอีกหลายโรงเรียนทั้งในกรุงเทพฯ และปริมณฑล เช่น ปทุมคงคา เทพศิรินทร์ นवलนครศ บพิตรภิมุข วัดเทพากร วัดศรีสุदारาม วัดท้ายนนทบุรี ปทุมวิไลปทุมธานี วัดกลางสมุทรปราการ วัดกองแก้วนครเขื่อนขันธ์ ฯลฯ¹ และในปี 2455 จึงได้มีการขยายกิจกรรมลูกเสือไปยังหัวเมืองโดยให้สมุหเทศาภิบาลของแต่ละมณฑลเป็นสภานายกกรรมการจัดการลูกเสือประจำมณฑลที่ตนปกครองอยู่ เพียงแค่ช่วงระยะเวลา 4 ปี กิจกรรมลูกเสือก็มีครบทั้ง 18 มณฑล (ตามเขตการปกครองในสมัยนั้น)² จำนวนของลูกเสือเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากจำนวน 246 คนในเดือนกันยายน 2454 เพิ่มขึ้นเป็น 2,549 คนในปี 2458 และ 7,967 คนในปี 2459³

หากเปรียบเทียบจำนวนลูกเสือกับจำนวนนักเรียนชาย จะพบว่า ในปี 2459 ซึ่งเป็นปีที่จำนวนลูกเสือเพิ่มขึ้นมากนั้น (เพิ่มขึ้น 3 เท่านับจากปี 2458) มีจำนวนลูกเสือราวร้อยละ 6 ของนักเรียนชาย (นักเรียนชายทั้งหมด รวมทั้งระดับชั้นที่ยังเข้าเป็นลูกเสือไม่ได้ 137,682 คนต่อจำนวนลูกเสือ 7,967 คน) เมื่อถึงปี 2467 มีราวร้อยละ 11 (นักเรียนชายทั้งหมด รวมทั้งระดับชั้นที่ยังเข้าเป็นลูกเสือไม่ได้ 333,777 คนต่อจำนวนลูกเสือ 38,735 คน) และเพิ่มเป็นราวร้อยละ 17 ในปี 2472 ซึ่งเป็นช่วงสมัยรัชกาลที่ 7 (นักเรียนชาย 361,053 คน ต่อจำนวนลูกเสือ 62,929 คน)⁴

อย่างไรก็ตาม การเปรียบเทียบดังกล่าวอาจไม่ใ้ภาพที่สมจริงมากนัก เพราะเด็กที่จะเป็นลูกเสือได้ส่วนใหญ่จะต้องมีอายุ 11 ปีขึ้นไป ซึ่งอยู่ในช่วงประถมปลายถึงระดับมัธยมปลาย ในที่นี้จึงควรต้องตัดเด็กระดับประถม 1-4 ออกไป แต่ไม่มีตัวเลขสถิติที่แยกตามระดับชั้น ซึ่งถ้าหากมีสถิติของนักเรียนที่แยกเป็นระดับชั้นและสามารถตัดจำนวนเด็กประถม 1-4 ออกไปได้ อัตราส่วนของลูกเสือต่อจำนวนนักเรียนน่าจะสูงกว่านี้ (อาจจะถึงร้อยละ 25 หรือ 1 ใน 4 ของนักเรียนชายอายุ 11 ปีขึ้นไปในปี 2472) และยังมีแนวโน้มที่จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ โดยสัดส่วนการเพิ่มจำนวนของลูกเสือจะสูงกว่าสัดส่วนการเพิ่มจำนวนของเด็กนักเรียนชาย

รัฐสยามในช่วงเวลานั้นยังได้มีความพยายามที่จะหาทางเพิ่มจำนวนลูกเสือด้วยวิธีต่างๆ ดังเช่นในปี 2456 ได้มีประกาศเกี่ยวกับโรงเรียนประถมที่มีแต่เด็กนักเรียนชั้นเล็กๆ สามารถเลือกเด็กที่อายุต่ำกว่ากำหนด (11 ปีเต็ม) แต่มีร่างกายเติบโตใหญ่แข็งแรงเข้าเป็นลูกเสือได้⁵ และในปี 2458 ได้พยายามเผยแพร่การลูกเสือให้แพร่หลายยิ่งกว่าเดิมโดยอนุโลมให้เด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนในระบบโรงเรียนสามารถเป็นลูกเสือได้โดยผ่านการฝึกจากกำนัน (เฉพาะในพื้นที่ห่างไกล) และขอให้กำนันของแต่ละตำบลตั้งกองลูกเสือประจำตำบลของตน อีกทั้งยังให้เจ้าหน้าที่ปกครองช่วยเหลือยกย่องมาราษฎรให้เกิดความนิยมในการให้บุตรหลานของตนเป็นลูกเสือ โดยเรื่องระเบียบแบบจะมีการดัดแปลงบางส่วน แต่ก็ต้องให้แตกต่างจากเด็กทั่วไป⁶

ในแง่ของพื้นที่ กิจกรรมลูกเสือขยายไปครบทั้ง 18 มณฑล แต่ยังไม่ครบทุกจังหวัด และในหลายแห่งได้ตั้งกองลูกเสือในโรงเรียนระดับอำเภอ ตัวอย่างเช่น อ.พล, ไซยบุรี, ลุมพุก, รัตนบุรี, พายาด, บ้านเช่า, สูงเนิน,

1 จมันอมรัตนารักษ์. (2514). *เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์ เล่ม 1*. หน้า 226.

2 หจช. ศธ. 36.4/13. การตั้งกองลูกเสือ. (21-25 กุมภาพันธ์ 2457).

3 ชัยวัฒน์ ปัญญา (2529). *เล่มเดิม*. หน้า 53.

4 การเปรียบเทียบนี้ ใช้ข้อมูลจำนวนลูกเสือจาก ชัยวัฒน์ ปัญญา (2529). แหล่งเดิม. และใช้จำนวนนักเรียนจาก วารุณี โอสถารมย์ (2524). *การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475*. วิทยานิพนธ์ อ.บ. (ประวัติศาสตร์). ส่วนภาคผนวก.

5 หจช. ศธ. 36.1/6. ประกาศเรื่องจำนวนลูกเสือ. (20 กรกฎาคม 2456).

6 หจช. ศธ. 36.10/12. ลูกเสือยังไม่แพร่หลาย ขอให้ทางฝ่ายบ้านเมืองช่วย. (25 มิถุนายน 2458).

ภูเวียง, หนองหาน, หล่มเก่า, ธัญบุรี, อัมพวา, กิ่ง อ.ตะลาพอ, เกาะช้าง, สามพราน, ร้อยขวาง, สูงเม่น, โพธาราม, ปราณบุรี, ท่าศาลา, ฉวาง, ฟุ่งสง, ไชยา ฯลฯ¹

หากมองทั้งในแง่ของปริมาณและในเชิงพื้นที่ จะเห็นว่ากิจกรรมลูกเสือได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วเกินกว่าที่จะเป็นกิจกรรม “เล่นๆ” และน่าจะเป็นหนึ่งในโครงการทางการเมืองขององค์อภิปัตย์แห่งรัฐ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจกว่าปริมาณของลูกเสือ คือกลวิธีในการต่อยอดมาตรการแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สร้างการรับรู้เพิ่มเติมจากหนังสือเรียนผ่านภาคปฏิบัติอย่างพิธีและเพลงบางส่วน

การวิเคราะห์เชิงอุดมการณ์

มีความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และรักชาติ ศาสนาจริง ๆ ไม่สักแต่มีความจงรักภักดี และรักชาติศาสนาแต่ปาก ...และเป็นผู้อยู่ในถ้อยคำของผู้ปกครองที่เหนือตนขึ้นไปเป็นลำดับ เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงปกครองตัวเราโดยตรงไม่ได้ ด้วยมีพระราชธุระมาก จึงทรงตั้งผู้ปกครองเราลงมาเป็นชั้นๆ แทนพระองค์ เพื่อให้พวกเราอยู่เย็นเป็นสุขทั่วหน้า และศาสนาบ้านเมืองรุ่งเรือง... (จาก ข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือ 2461)²

ข้อความข้างต้นมาจากข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือในปี 2461 ที่สามารถสะท้อนให้เห็นภาพของคนรุ่นใหม่ที่รัชกาลที่ 6 ประารถนา คือ คนรุ่นใหม่ที่จะรักภักดีและเชื่อฟังผู้ที่อยู่เหนือกว่าตน ซึ่งสอดคล้องกับระเบียบทางสังคมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ข้อบังคับเหล่านี้จึงเป็นเสมือนเอกสารทางการเมืองฉบับหนึ่งที่ประกาศให้เห็นถึงคุณสมบัติของพลสกนิกรรุ่นใหม่ที่ต้องอภิปัตย์ในระบอบเดิมต้องการ และเพื่อการนี้จึงจำเป็นต้องมีการปลูกฝังด้วยวิธีการต่างๆ

ในหัวข้อนี้จะวิเคราะห์ให้เห็นถึงลักษณะของการปลูกฝังอุดมการณ์แบบต่างๆ ผ่านกิจกรรมลูกเสือยุคแรก ทั้งคุณสมบัติของผู้ที่จะมาเป็นลูกเสือ, การทำงานของเครื่องแบบกับการสร้างคุณค่าใหม่ให้แก่ผู้สวมใส่, พิธีและเพลงที่เน้นการยึดโยงกับองค์อภิปัตย์ และปิดท้ายด้วยการเมืองของการบำเพ็ญประโยชน์ ที่จะมีส่วนสร้างการรับรู้ใหม่ให้แก่เยาวชนที่สมัครใจมาเป็นลูกเสือในสมัยนั้น

คุณสมบัติของลูกเสือ: ว่าที่เจ้าคนนายคน

กิจกรรมลูกเสือถูกแบ่งเป็นลำดับทั้งหมด 3 ชั้น คือลูกเสือสำรอง ลูกเสือโท และลูกเสือเอก โดยผู้ที่

- จะเริ่มเข้ามาเป็นลูกเสือชั้นแรก คือลูกเสือสำรองนั้น จะต้องมีความประพฤติดังนี้
1. เป็นเด็กชายที่อายุไม่ต่ำกว่า 11 ปีเต็ม (คือย่างเข้าปีที่ 12) และไม่สูงกว่า 18 ปีเต็ม (คือย่างเข้าปีที่ 19) และร่างกายสมบูรณ์
 2. เป็นนักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนซึ่งเป็นที่ตั้งกองถาเป็นบุตรผู้มีหลักฐาน
 3. ต้องได้รับความยินยอมของบิดามารดาจากผู้ปกครอง ความยินยอมอันนี้ต้องให้ผู้สมัครนำมาเป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อป้องกันความเข้าใจผิดต่างๆ

¹ ดูใน หจช. ศธ. 364/ 15, 20, 31, 33, 40, 53, 64, 68, 69, 75, 76, 78, 80, 83, 87, 88, 94-99. การตั้งกองลูกเสือใหม่ณฑลต่างๆ. (2 เมษายน 2458-22 กุมภาพันธ์ 2464).

² ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. (มปป.). *ลูกเสือ 4 แผ่นดิน*. หน้า 114.

4. ต้องเข้าใจว่าการที่จะเป็นลูกเสือนั้น โดยความมุ่งหมายจะสนองพระเดชพระคุณพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และจะรักษาชาติบ้านเมือง

เมื่อเข้าใจความใน 4 ข้อนี้แล้ว จึงจะรับเข้าเป็นสำรองได้¹

เป้าหมายสำคัญของวิชาลูกเสือ จึงไม่ใช่แค่เด็กหนุ่มที่เข้าสู่วัยรุ่นเท่านั้น แต่ยังคงเป็นนักเรียนที่อยู่ในระบบโรงเรียนสมัยใหม่ซึ่งมุ่งผลิตคนเพื่อเข้าสู่ระบบราชการ หรือเป็นบุตรของผู้มีหลักฐาน² สำหรับข้อหลัง อาจเป็นการเปิดโอกาสให้เด็กหนุ่มผู้ไม่ได้อยู่ในระบบสามารถเข้าร่วมเพื่อเพิ่มจำนวนลูกเสือให้มากขึ้น โดยมี การขอความร่วมมือให้กำหนด “กวาดต้อน” (ตามคำในเอกสาร) เด็กที่ยังไม่เข้าโรงเรียนให้มาเป็นลูกเสืออีกด้วย³ อย่างไรก็ตาม กิจกรรมดังกล่าวน่าจะเน้นไปที่วัยรุ่นในระบบโรงเรียน เพราะมีกลไกรัฐในการควบคุมได้มากกว่า

หากมองในด้านสถานะทางสังคม เด็กหนุ่มที่มีโอกาสได้รับการศึกษาในช่วงทศวรรษ 2450 ในช่วงอายุที่เข้าเป็นลูกเสือได้ คือ 11-18 ปีนั้น ไม่ว่าจะในกรุงเทพฯ หรือในหัวเมืองใหญ่ แทบทุกคนคือลูกหลานของชนระดับขุนนางหรือผู้มีฐานะ สามัญชนน้อยคนที่จะสามารถส่งเสียบุตรหลานให้เรียนได้จนถึงช่วงวัยรุ่นทั้งจากปัญหาเรื่องค่าเล่าเรียนและการทำมาหากิน เนื่องเพราะระบบการศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าวคือการจัดการศึกษาเพื่อคนส่วนน้อยที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและทางสังคมที่ดี⁴ ซึ่งตามกติกาของสังคมนตรีระบอบเก่า นั้น คนเหล่านี้คือผู้ที่มีโอกาสจะได้รับราชการหรือเป็นเจ้าของคนนายคนในอนาคต จึงอาจกล่าวได้ว่ากิจกรรมลูกเสือได้พุ่งเป้าไปยัง “ว่าที่เจ้าคนนายคน” เหล่านี้ให้เข้าใจถึงจุดมุ่งหมายที่จะสนองพระเดชพระคุณของกษัตริย์ และช่วยค้ำจุนระบอบการปกครองแบบเดิมเอาไว้

ไม่เพียงแต่เหล่าเด็กหนุ่มที่จะเข้าร่วมกิจกรรมเท่านั้น ผู้ที่จะมาฝึกสอนเยาวชนเหล่านี้ ก็จะต้องมีความคิดหรืออุดมการณ์ที่ “ถูกต้อง” ในแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เช่นเดียวกัน ดังนั้น ในปี 2458 จึงมีประกาศตั้งกองฝึกหัดผู้กำกับลูกเสือขึ้นในบริเวณคณะเสื่อป่า พระราชวังดุสิต⁵ กำหนดเวลาเรียน 2 เดือน ตั้งแต่ 1 พ.ย. 2459 ถึง 31 ธ.ค. ในปีเดียวกัน⁶ โดยเป็นโรงเรียนประจำที่รัชกาลที่ 6 พระราชทานทรัพย์เป็นค่าใช้จ่ายเลี้ยงดูโดยตลอด ซึ่งการเป็นผู้กำกับลูกเสือ (ทั้งในข้อบังคับปี 2454 และ 2461) นั้น คุณสมบัติข้อสำคัญคือจะต้อง “เข้าใจในกระแสพระราชดำริในการที่ตั้งกองลูกเสือขึ้น และเข้าใจพระราชนิพนธ์ปลุกใจเสื่อป่า” หรืออีกนัยหนึ่ง คือการเข้าใจภาพของ “คนรุ่นใหม่” ที่องค์อธิปัตย์ต้องการนั่นเองเพื่อนำไปดูแลและควบคุมในการฝึกฝนเยาวชนต่อไป การเลือกใช้คำว่า “กำกับ” อันเป็นคำกริยาแปลว่า ดูแล ควบคุม นั้น น่าจะสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติส่วนหนึ่งของการสร้างเยาวชนในแบบสยามหรือแบบไทยๆ ที่การควบคุม ดูแล อันนำไปสู่การเชื่อฟัง ถูกมองว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างพลทหารที่ดีของรัฐทั้งในยุคหนึ่งหรือในยุคสมัยต่อมา

กองฝึกหัดดังกล่าวดำเนินกิจการได้ 4 ปี ก็ต้องยกเลิกด้วยสาเหตุที่ไม่แน่ชัด เป็นไปได้ว่าเกิดจากการขาดแคลนทุนทรัพย์ เพราะช่วงเวลาที่กองฝึกหัดดังกล่าวปิดตัวลง (ราวปี 2462-2463) เป็นช่วงหลัง

1 ประยูร ธิดาทิปันต์. (มปป.). *เล่มเดิม*. หน้า 15.

2 ผู้เขียนบทความยังไม่แน่ใจว่าคำนี้มีความหมายใดในสมัยนั้น อาจหมายถึงผู้มีหัวนอนปลายเท้า

3 หจข. ศธ. 36.10/12.เรื่องเดิม. ข้อความคือ “...ใช้บ้านของกำนันเป็นผู้กำกับ กวาดต้อนเด็กที่ยังไม่เข้าโรงเรียนให้มาเป็นลูกเสือ ดังนั้นจะเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองยิ่งขึ้นเป็นอันมาก...”

4 นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2549). สิทธิมนุษยชนในบริบทของสังคมการเมืองไทยสมัยใหม่. ใน *จักรวาลวิทยา บทความเพื่อเป็นเกียรติแก่ นิธิ เอียวศรีวงศ์*. กรุงเทพฯ: มติชน. หน้า 338.

5 หจข. ศธ. 36.1/26. ตั้งกองฝึกหัดผู้กำกับลูกเสือ. (13 สิงหาคม 2458- 24 เมษายน 2459).

6 วันเพ็ญ พันธุ์รักษ์ (2526). *ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของลูกเสือและเนตรนารี ต่อการเรียนวิชาลูกเสือเนตรนารี กับมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ในระบอบประชาธิปไตย*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (วิจัยการศึกษา). หน้า 21.

สงครามโลกครั้งที่ 1 ที่เศรษฐกิจตกต่ำในหลายแห่งทั่วโลกและกระทบกระเทือนต่อเศรษฐกิจการเงินของสยามอย่างรุนแรง อีกทั้งการผลิตพืชผลเกษตรกรรมโดยเฉพาะข้าวยังประสบความล้มเหลวครั้งใหญ่ในปี 2462¹ อย่างไรก็ดีตาม แม้จะเป็นระยะเวลาอันสั้น แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความใส่ใจและความทุ่มเทขององค์อธิบดีที่มีต่อการสร้างคนที่จะมา “กำกับ” การสร้างคนรุ่นใหม่ที่จะเป็นว่าที่เจ้าคนนายคน (การฝึกหัดดังกล่าวมีการรื้อฟื้นขึ้นอีกครั้งในปี 2473 โดยรัชกาลที่ 7 เป็นองค์อุปถัมภ์)

เมื่อได้ทราบถึงวัตถุประสงค์ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายแล้ว ลำดับต่อไปจะวิเคราะห์ถึงองค์ประกอบอื่นๆ ที่มีส่วนช่วยเสริมสถาบันแบบจารีต ทั้งการกำหนดให้ใส่เครื่องแบบหรือ uniform ที่สร้างความรู้สึกเป็นกลุ่มก้อน และแตกต่างจากคนทั่วไป รวมถึงการเข้าร่วมพิธีหรือขับร้องเพลงต่างๆ ที่สอดแทรกความหมายทางสังคมของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไว้

เครื่องแบบกับการสร้างคุณค่าใหม่

แม้เครื่องแบบจะเป็นเครื่องสวมใส่ชนิดหนึ่ง แต่ก็มีหน้าที่ทางสังคมที่แตกต่างจากเสื้อผ้าทั่วไป เนื่องจากสามารถสื่อสารทั้งในแง่ของลำดับชั้นและสถานะทางสังคมของผู้สวมใส่ได้² เครื่องแบบยังสลายความเป็นปัจเจกให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ด้วยการสร้างความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน นำไปสู่การคาดหวังทั้งต่อตัวผู้สวมใส่และบ่งบอกสถานะไปพร้อมๆ กัน

แม้จะยังไม่สามารถหาหลักฐานในมุมมองของผู้สมัครเป็นลูกเสือได้มากนัก แต่อย่างน้อยคนรุ่นหนุ่มบางคนในเขตกรุงเทพฯ ก็มีความรู้สึกพึงใจในลักษณะของเครื่องแบบ ที่ถือเป็นสิ่งพิเศษในยุคที่นักเรียนส่วนใหญ่ไม่มีโอกาสเรียนลูกเสือ ดังที่ จิตร ทัตสุบุตร ผู้ช่วยผู้ตรวจการลูกเสือฝ่ายต่างประเทศและนายกล้อมสรลูกเสือธนบุรีในช่วงทศวรรษ 2500 ได้กล่าวถึงความรู้สึกเมื่อตนได้เป็นลูกเสือในช่วงปลายทศวรรษ 2450 ว่า “...ข้าพเจ้าและเพื่อนรุ่นเดียวกันหลายคน ขณะที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ใน พ.ศ. 2458 นั้นต่างสมัครใจใคร่เป็นลูกเสืออย่างยิ่ง ตามความรู้สึกของเด็กๆ ที่เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกก็เพราะลูกเสือแต่งเครื่องแบบสวยงามดี...”³ หรือความเห็นของ อป ไชยวสุ นักเขียนเจ้าของนามปากกา “อิ๋วเมอริสต์” ที่ย้อนความจำเมื่อครั้งตนเองยังเป็นลูกเสือว่า

“...ตัวเด็กเองก็เห็นว่าเครื่องแบบลูกเสือออกจะประเปรี้ยวกระฉับกระเฉง โก้แปงตากดีกว่าชุดนักเรียนสามัญ แม้ลูกเสือมหาดเล็กหลวงจะโก้กว่ามาก คือหมวกสักหลาดดำมีชิลิบริมเหลือง มีชนกขาวปักตรงปีกที่พับ ผ้าผูกคอก็เหลืองชิลิบริมดำ แต่มหาดเล็กหลวงเป็นโรงเรียนประจำ ไม่มีลูกเสือโก้กว่าอย่างนั้นออกมาเดินเกลื่อน ฉะนั้นจึงสมัครเป็นลูกเสือกันเกือบจะหมด มีนักเรียนสามัญเหลืออยู่น้อยกว่า...”⁴

ในกรณีของลูกเสือ เครื่องแบบ หรือ uniform ไม่เพียงแต่เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้ปัจเจกบุคคล

¹ ดูใน พรเพ็ญ ฮันตระกูล (2517). *การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). หน้า 137-9.

² Hertz, Carrie. (2007). The Uniform: as Material, as Symbol, as Negotiated Object. *Midwestern Folklore*. , pp. 43-4.

³ อ้างใน คณะลูกเสือแห่งชาติ. (2504). *50 ปีของลูกเสือไทย*. หน้า 213.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 241.

กลายเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเท่านั้น ยังเป็นพื้นที่สำคัญในการแสดงลำดับชั้นทางสังคมอีกด้วย เพราะเครื่องแบบลูกเสือจะมีลักษณะบางอย่างที่ใกล้เคียงกับเครื่องแบบราชการมากกว่าเครื่องแบบนักเรียน กล่าวคือ จะเต็มไปด้วยเครื่องหมายบอกลำดับชั้นและความอาวุโสของผู้สวมเครื่องแบบนั้นๆ ความรู้สึก “โก้” นั้น ส่วนหนึ่งอาจมาเพราะความพิเศษดังกล่าวด้วย

แม้ว่าลูกเสือของต่างประเทศจะมีเครื่องแบบที่บอกความแตกต่างและลำดับชั้นเช่นเดียวกัน แต่ในกรณีของสังคมไทยซึ่งลำดับชั้นทางสังคมมีความชัดเจนมากกว่าสังคมตะวันตก องค์ประกอบดังกล่าวจะกลายเป็นตัวกระตุ้นให้เคยชินกับกระบวนทัศน์แบบเก่ามากขึ้น และสร้างการรับรู้ว่าตนมีภาระหน้าที่ต่อรัฐที่แตกต่างจากนักเรียนทั่วไป ยังไม่นับว่าเครื่องแบบลูกเสือเองก็ไม่ได้มีความเท่าเทียมกันไปทั้งหมด เพราะลูกเสือที่ใกล้ชิดกษัตริย์อย่าง “นักเรียนมหาดเล็กหลวง” ก็มีเครื่องแบบที่แตกต่างและ “โก้กว่ามาก” (ตามคำกล่าวของ อบ) ส่วนลูกเสือในพื้นที่ห่างไกลที่ไม่ได้เข้าโรงเรียน ก็จะมีเครื่องแบบที่ล้าลองกว่า¹ เครื่องแบบจึงอาจกลายเป็นส่วนหนึ่งของการตอกย้ำระเบียบของสังคมสยามช่วงสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้เยาวชนเหล่านี้ได้รับรู้

พลังของเครื่องแบบยังมีใช้เพียงแค่บ่งบอกสถานะที่แตกต่าง แต่หน้าที่หนึ่งของมันคือการกดทับลักษณะอันหลากหลายของปัจเจกและสร้างภาวะผูกพันต่อคุณค่าของกลุ่ม² เครื่องแบบจึงไม่ใช่แค่เสื้อผ้าที่ติดเครื่องหมาย แต่มันผูกพันกับคุณค่าบางอย่างที่กลุ่มๆ นั้นยึดถือ ในกรณีของลูกเสือ “คุณค่า” ดังกล่าวถูกสร้างขึ้นผ่านพิธีและบทเพลงที่ทำให้อุดมการณ์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์กลายมาเป็นกฎเกณฑ์แห่งชีวิตที่พึงปฏิบัติ ด้วยเหตุนี้ การสวมเครื่องแบบลูกเสือในยุคดังกล่าว จึงมีพลังที่จะทำให้เด็กหนุ่มบางคนมุ่งบำเพ็ญประโยชน์ในลักษณะต่างๆ จนบางคนถึงขั้นต้องสละชีวิต ดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

พิธีกับการตอกย้ำอุดมการณ์แบบจารีต

พิธีกรรมถือเป็นกิจกรรมทางสัญลักษณ์ (symbolic activities) ชนิดหนึ่งที่มักจะปรากฏในทางศาสนา เป็นส่วนสำคัญที่สร้างความเชื่อมั่นในความคิดทางศาสนา ในพิธีกรรม โลกแห่งความจริงและโลกแห่งจินตนาการจะผสมผสานเป็นโลกเดียวกัน³ ผลลัพธ์สำคัญอย่างหนึ่งของพิธีกรรมคือการรื้ออารมณณ์ความรู้สึกและสร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้เข้าร่วม ถึงแม้ว่าพิธีของลูกเสือ (ceremony) จะไม่ใช่พิธีกรรมทางศาสนาโดยตรง แต่ก็มีส่วนประกอบหลายอย่างที่ใกล้เคียงกัน ทั้งในแง่ของการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ ชิมขลัง สร้างความรู้สึกร่วม และทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรมอย่างชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ปรากฏสู่การรับรู้ สำหรับในที่นี่จะใช้ตัวอย่างจาก 2 พิธีที่สำคัญของลูกเสือสมัยนั้น คือ พิธีรับลูกเสือเข้าประจำกองหรือการเลื่อนชั้นจากลูกเสือตรีเป็นโทและจากโทเป็นเอก (เริ่มครั้งแรกปี 2455) และพิธีพระราชทานธงประจำกองที่กษัตริย์จะเสด็จ ด้วยพระองค์เอง (เริ่มครั้งแรกปี 2458)

พิธีรับลูกเสือเข้าประจำกองหรือการเลื่อนชั้นลูกเสือนั้น เอกสารของกระทรวงธรรมการเขียนไว้ว่า จะต้อง “ให้เปนสง่าผ่าเผย ให้ลูกเสือนูรู้สึกว่าเป็นการใหญ่การสำคัญ ที่จะให้เปนอย่างทำเล่นหรือทำพอให้แล้วไปไม่ได้ไปอนันชาติ”⁴ ความพยายามทำให้ “เปนสง่าผ่าเผย...เปนการใหญ่การสำคัญ” เป็นส่วนสำคัญที่จะรื้ออารมณณ์ความรู้สึกให้เกิดแรงจูงใจที่จะปฏิบัติตามคำสั่งสอน พิธีดังกล่าวใช้เวลาอย่างน้อยเกือบ 3 ชั่วโมง

¹ หจข.ศธ. 36.10/12.เล่มเดิม. ข้อความคือ “...ส่วนข้อติดขัดจะมีบ้างในเรื่องเครื่องแต่งตัว ก็เห็นพอมิทางที่จะแก้ไขได้...”

² Hertz, Carrie. (2007). *op. cit.* p.51.

³ อคิน รพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ซ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. หน้า 94.

⁴ หจข.ศธ.36.1/3. คำสั่งที่ 4 ที่ 5 การทำพิธีลูกเสือประจำกองและเครื่องหมายที่สภามณฑลใช้. (21 ตุลาคม ร.ศ. 131).

เช่นพิธีรับลูกเสือเข้าประจำกองของลูกเสือเขตตะวันออกเฉียงใต้ของมณฑลกรุงเทพฯ ที่จัดขึ้นที่สนามโรงเรียนเทพศิรินทร์ ในเดือนพฤษภาคม 2458 ผู้เข้าร่วมนอกจากลูกเสือแล้ว ยังมีผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องอย่างผู้กำกับ รองผู้กำกับ ผู้ตรวจการลูกเสือ รองผู้ตรวจการ ฯลฯ โดยมีลูกเสือที่เข้าประจำกอง 98 คน (ลูกเสือกองรับอีกจำนวนเท่ากัน รวมเป็น 196 คน) ใช้เวลาในการประกอบพิธีราว 1 ชั่วโมง 45 นาที และปราศรัยเรื่องการรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ต่ออีกราว 1 ชั่วโมง 5 นาที¹

พิธีรับลูกเสือประจำกองของต่างจังหวัดจะใหญ่โตกว่ามาก ดังเช่นพิธีเข้าประจำกองของผู้สอปล่ ลูกเสือโทของมณฑลพิษณุโลกในเดือนมีนาคม ปี 2457 นั้น นอกจากลูกเสือจำนวน 52 คน (ลูกเสือเข้าประจำกอง 26 คน ลูกเสือกองรับอีกจำนวนเท่ากัน) และผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงอย่างสภานายกกรรมการลูกเสือ, ผู้ตรวจการลูกเสือ, ครู, ผู้ว่าราชการเมือง กรรมการจัดการลูกเสือแล้ว ผู้เข้าร่วมยังมีปลัดเมืองสวรรคโลก, อธิบดีศาลมณฑล, ยกกระบัตรมณฑล, ปลัดมณฑล, สัสดีมณฑล, เจ้าพนักงานคลังมณฑล, เจ้าพนักงานเกษตรมณฑล, สรรพากรมณฑล, ผู้บังคับการตำรวจภูธร, สมาชิกเสือป่า, นักเรียนสามัญซึ่งคัดจากโรงเรียนตัวอย่างของมณฑลอีก 277 คน รวมถึงผู้ปกครองของลูกเสือและนักเรียนสามัญอีก 50 คนด้วย รวมผู้เข้าร่วมพิธีทั้งหมดถึง 520 คน (ต่อลูกเสือ 52 คน!) พิธีนี้จัดขึ้นที่ลานหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ซึ่งเป็นวัดสำคัญของพิษณุโลก² การเข้าร่วมของคนใหญ่โตในระดับท้องถิ่นจำนวนมากเกินความจำเป็นเช่นนี้มีส่วนในการเพิ่มความจริงจังให้แก่พิธี และแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของกิจกรรมดังกล่าวได้เป็นอย่างดี

ในตอนท้ายของพิธี ลูกเสือของพระนครทุกคนจะต้องหันหน้าไปทางพระบรมมหาราชวัง ส่วนลูกเสือต่างจังหวัดก็ให้หันหน้าเข้ามาทางทิศกรุงเทพฯ แล้วผู้กำกับร้องว่า “ลูกเสือถวายคำนับพระเจ้าอยู่หัววันพฤหัสบดี” (หรือวันพฤหัสบดี) หลังจากนั้น ให้ผู้กำกับลูกเสือว่า “ทรงพระเจริญ” และให้กองรับ “ไชโย” พร้อมกันทำเช่นนี้ 3 ครั้ง³

ความยิ่งใหญ่และความขลังของพิธี โดยเฉพาะในหัวเมือง ได้สร้างความตื่นตัวทางอารมณ์ความรู้สึกให้แก่ลูกเสือจำนวนหนึ่ง ดังเช่นในบันทึกของ เกรียง เอี่ยมสกุล อดีตลูกเสือประจำกองร้อยที่ 2 จังหวัดอุตรดิตถ์ มณฑลพิษณุโลก บรรยายถึงพิธีที่เขาเข้าร่วมในปี 2464 ว่า

บรรยากาศของพิธีออบวลด้วยความศักดิ์สิทธิ์ พอผู้บังคับบัญชาถาม “เจ้าเข้าใจหรือไม่ว่า คำมั่นสัญญาคืออะไร” พวกเราตั้งใจตอบเป็นข้อๆ ด้วยความสำนึกและความเชื่อมั่นในคำปฏิญาณอย่างแท้จริง ข้าพเจ้ายังจำเหตุการณ์ในวันนั้นได้จนกระทั่งบัดนี้ และระลึกอยู่เสมอว่า การได้เป็นลูกเสือในสมัยนั้นมีคุณค่าต่อการดำรงและการดำเนินชีวิตในสมัยต่อมาเป็นอันมาก⁴

(หมายเหตุ “คำมั่นสัญญา” ที่กล่าวถึง คือ- ข้อ 1. ข้าจะมีใจจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัว ข้อ 2. ข้าจะตั้งใจประพฤติตนให้สมควรเป็นลูกผู้ชาย และข้อ 3. ข้าจะประพฤติตนตามข้อบังคับแบบแผนและลักษณะของลูกเสือ-โดยลูกเสือจะต้องกล่าวเป็นรายคน เพราะยังมีจำนวนไม่มากนัก)

¹ ชาวลูกเสือมณฑลกรุงเทพฯ. (2458, 15 กรกฎาคม). *วิทยาคารย์* เล่ม 15 ตอนที่ 14. (ไมโครฟิล์ม). มจ. 2530/488: 692-7.

² ชาวลูกเสือมณฑลพิษณุโลก. (2458, 15 สิงหาคม). *วิทยาคารย์* เล่ม 15 ตอนที่ 16. (ไมโครฟิล์ม). มจ. 2530/490: 802.

³ ประยูร สิริพิพันธ์. (2504). *เล่มเดิม*. หน้า 108.

⁴ อ่างใน คณะลูกเสือแห่งชาติ. (2504). *เล่มเดิม*. หน้า 100.

ความ “ศักดิ์สิทธิ์” ที่เกรียงสุลิกนั้น เป็นองค์ประกอบที่ขาดไม่ได้ในหลายพิธีของรัฐสยามซึ่งมักจะเน้นย้ำถึงตำแหน่งแห่งที่ของแต่ละบุคคลและความสำคัญของกษัตริย์ พิธีดังกล่าวจึงไม่ใช่แค่การเปลี่ยนผ่านของสถานะอย่างการเลื่อนชั้นของลูกเสือ แต่ยังจำลองและต่อยอดย้ำความสัมพันธ์ทางสังคม และสร้างการรับรู้ถึงหน้าที่ของคนรุ่นหนุ่มเหล่านี้ทั้งเรื่องของความจริงรักภักดี ความเชื่อฟัง และการขึ้นต่อกษัตริย์ ไม่เพียงเท่านั้น ในกรณีของลูกเสือต่างจังหวัด พิธีดังกล่าวยังเน้นย้ำความเป็นศูนย์กลางของกรุงเทพฯ อีกด้วย ดังนั้น นอกจากจำลองความสัมพันธ์ทางสังคมที่ราวกับเป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติแล้ว พิธีนี้ยังอาจเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างจินตกรรมเกี่ยวกับ “ประเทศไทย” ผ่านการรับรู้ของเยาวชนผู้ร่วมพิธี โดยเฉพาะมณฑลที่เคยถูกมองว่าไม่ใช่ชนที่เลื่อมใสเต็มใจอย่าง มณฑลพายัพ (ล้านนา) หรือมณฑลปัตตานี

นอกจากพิธีรับลูกเสือเข้าประจำกองแล้ว อีกพิธีหนึ่งที่อาจสำคัญยิ่งกว่า คือพิธีพระราชทานธงประจำกองที่กษัตริย์จะเสด็จ ด้วยพระองค์เอง ซึ่งน่าจะเป็นพิธีที่มีเฉพาะลูกเสือของสยามเท่านั้น โดยรัชกาลที่ 6 ได้เสด็จพระราชทานธงประจำกองแก่ลูกเสือในท้องที่ต่างๆ ทั้งหมด 6 มณฑล (รวมมณฑลกรุงเทพฯ) ตั้งแต่ปี 2458 เป็นต้นมา ส่วนมณฑลที่ยังเหลืออยู่ รัชกาลที่ 7 ได้พระราชทานจนครบในตั้งแต่ช่วงสองปีแรกของการครองราชย์ (ปี 2469 และ 2470)

การรับพระราชทานธงประจำกองจะมาพร้อมกับการรับฟังพระบรมราโชวาทจากรัชกาลที่ 6 ซึ่งนอกจากจะปลูกฝังการรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์แล้ว อีกมโนทัศน์หนึ่งที่ได้รับเน้นย้ำอย่างมากคือเรื่องของ “ความสามัคคี” ไม่แบ่งเป็นพวกเป็นคณะหรือต่างคนต่างทำ¹ อันเป็นหนึ่งในมโนทัศน์หลักที่ใช้ตอบโต้กับกลุ่มคนผู้เห็นต่างอยู่เสมอ เรื่องความสามัคคี จะถูกเน้นย้ำอีกครั้งจากรัชกาลที่ 7 ในงานชุมนุมลูกเสือเดือนมกราคมปี 2473 (นับตามปฏิทินใหม่คือปี 2474) ซึ่งสำหรับบริบทของสังคมไทย ความสามัคคีไม่ได้มีแค่ความหมายของการร่วมแรงร่วมใจกันเท่านั้น แต่ยังโยงไปถึงการเชื่อฟังและคิดไปในทิศทางเดียวกัน หรืออีกนัยหนึ่งคือการสยบยอมต่อสภาพที่ดำรงอยู่โดยไม่จำเป็นต้องตั้งคำถามหรือวิพากษ์วิจารณ์ (เพราะมองว่าจะนำไปสู่ความแตกแยก)² มโนทัศน์ดังกล่าวจึงเป็นคุณธรรมที่ชนชั้นปกครองของไทยให้ความสำคัญ โดยเฉพาะในยุคที่มีการตั้งคำถามต่อสภาพทางการเมืองและสังคมที่ดำรงอยู่มากขึ้น

นอกจากการกล่อมเกลามาผ่านพระบรมราโชวาทแล้ว รัชกาลที่ 6 ยังเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์แก่พิธีด้วยการทำให้ธงกลายเป็นสัญลักษณ์ที่เปรียบเสมือนตัวแทนของพระองค์ ดังพระราชดำรัสในพิธีว่า “...ข้าจึงให้ธงนี้เป็นเครื่องหมายแทนตัวข้า...ธงนี้เป็นของสำคัญมาก มีพร้อมทั้งชาติ ศาสนา และตัวข้า...เมื่อถึงคราวจำเป็นเจ้าต้องรักษาธงนี้ไว้สุดกำลัง” (มณฑลกรุงเทพฯ) หรือ “...ธงนี้เป็นเครื่องแทนตัวเราและเป็นพยานว่าคณะลูกเสือราชบุรียังกระทำหน้าที่อย่างลูกเสือ...เมื่อถึงคราวจะได้ทำตนเป็นประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์...” (มณฑลราชบุรี) และยังสร้างความเชื่อมโยงระหว่างลูกเสือกับกษัตริย์ในฐานะที่ ลูกเสือนั้น “...เป็นเด็กที่พระเจ้าแผ่นดินรู้จักเสียแล้ว...”³ นอกจากนี้ การออกแบบธงบางผืนก็แสดงถึงความ เป็นศูนย์กลางของกรุงเทพฯ เช่นธงลูกเสือประจำมณฑลปัตตานี ใช้รูปปืนนางตานี ซึ่งเป็นปืนที่พระยาตานีนำมาถวายแก่กษัตริย์ราชวงศ์จักรี⁴ อันแสดงถึงความจงรักภักดีที่เจ้าท้องถิ่นมีต่อราชวงศ์ส่วนกลาง

1 ผู้เขียนบทความยังไม่พบว่าพิธีดังกล่าวในกิจกรรมของ boy scout ประเทศอื่น รวมถึงอังกฤษ

2 ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. (2504). *เล่มเดิม*. หน้า 187-8.

3 หรือคล้ายคลึงกับที่ ธงชัย วินิจจะกูล เคยเสนอว่า ความสามัคคี ในสังคมไทยน่าจะตรงกับคำว่า *hamony* มากกว่า *unity* ดู ธงชัย วินิจจะกูล. (2562). *เมื่อสยามพลิกผัน*. กรุงเทพฯ: ฟาติเวกาน. หน้า 22 เชิงอรุณีที่ 9.

4 ข้อความทั้งหมด มาจาก หจช. ศธ. 36.4/37. พระบรมราโชวาทในการที่พระราชทานธงประจำกองแก่ลูกเสือ. (4 มีนาคม 2458).

5 ประยุทธ์ สิทธิพันธ์. (2504). *เล่มเดิม*. หน้า 217.

ธงประจำกองลูกเสือ จึงไม่ใช่ตัวแทนของหลักการหรือกฎของลูกเสือแต่อย่างใด แต่เป็นตัวแทนของกษัตริย์ เพื่อให้ลูกเสือนำลึกลงถึงหน้าที่ของตนเองที่มีต่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์ วิธีคิดเกี่ยวกับธงประจำกองลูกเสืออาจเป็นตัวอย่างอันแสดงถึงวิธีคิดอื่นๆ ของสังคมไทย ที่ตัววัตถุเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงตัวบุคคล บารมีหรือความศักดิ์สิทธิ์ มากกว่าจะสะท้อนให้เห็นเป็นตัวแทนของหลักการใดๆ และเนื่องจากตัวพิธีนี้เป็นกรพบปะ/เข้าเฝ้าฯ ระหว่างกษัตริย์กับพสกนิกรโดยตรงพร้อมให้โอวาทเพื่อกล่อมเกลาคความคิดไปในทางที่ถูกที่ควรในแบบของจารีตเดิม จึงเป็นหนึ่งในพิธีที่ถูกลำเอียงมาใช้ในกิจกรรมของลูกเสือชาวบ้านในเวลาต่อมา และเป็นตัวอย่างหนึ่งของการนำต้นทุนทางสัญลักษณ์จากพิธีสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาปรับใช้ให้เข้ากับยุคสมัย ดังจะกล่าวถึงต่อไปในหัวข้อสุดท้าย

การยึดโยงกับองค์อธิปัตย์ผ่านบทเพลง

บทเพลงก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้อุดมการณ์หรือความคิดทางการเมืองที่รัฐต้องการสามารถสอดแทรกเข้าสู่การรับรู้ของผู้ร้องได้โดยง่ายด้วยทำนองและสัมผัสที่คล้องจอง แม้เพลงของลูกเสือจำนวนมากจะเน้นความสนุกสนาน แต่ก็จะมีบางเพลงที่ตอกย้ำอยู่เสมอว่าตนเป็นข้าของกษัตริย์ เช่นเพลง มหาฤกษ์ที่ประพันธ์คำร้องโดยพระไพศาลศิลปศาสตร์และประพันธ์ทำนองโดยเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต¹

เหล่าลูกเสือถ้วนหน้า ล้วนเป็นข้าโดยตรง ในพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงธรรม ๘ ก่อกำเนิดกองสองเสือป่าลูกเสือ เป็นประโยชน์เหลือแก่ไทย เราใฝ่ใจจงรัก สวามิภักดิ์บรมบาท คิดช่วยชาติศาสนา เพื่อรักษาความเป็นไทย ไกรเกริกเกียรติทั่วเหล่า ไทยจงไทยค้ำฟ้า อย่าได้กลับกลาย เทียวนา²

อดีตลูกเสือเก่าคนหนึ่งที่ไม่เปิดเผยนาม ได้กล่าวถึงเพลง มหาฤกษ์ นี้ในความทรงจำของตนว่า

ถ้อยคำในบทเพลงเหล่านี้ พร้อมด้วยทำนองเพลงอันไพเราะเป็นที่สนใจแก่ลูกเสือเป็นอันมาก ผู้เขียนยังจำได้ว่าพวกเรา จากทุกโรงเรียนต่างท่องขึ้นใจ ทั้งที่รู้ความหมายเพียงเลาๆ แล้วก็ร้องเดินกันเกร่อทั้งบ้านทั้งเมือง เด็กสมัยนั้นต่างก็รู้ว่า ตนมีหน้าที่จะต้องรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ต่อมาเมื่อร้องกันนานวันเข้า ความเข้าใจก็ค่อยๆ ขยายตัวกว้างขึ้น...³

การกล่อมเกลามาผ่านบทเพลงที่ผนวกรวมกับพิธี ยังคงดำรงต่อไปในสมัยต่อมา โดยในปี 2472 รัชกาลที่ 7 ได้มีการริเริ่มให้มีการชุมนุมลูกเสือทั่วประเทศ ทุกจังหวัด และทุกอำเภอ เพื่อแสดงความจงรักภักดีและกตัญญูแด่พระองค์ในวันคล้ายวันสวรรคตขององค์ผู้ก่อตั้งคือวันที่ 25 พฤศจิกายน และในขณะที่ลูกเสือคุกเข่าทำความเคารพ ก็จะมีร้องเพลงสดุดีไปด้วย⁴ ซึ่งพิธีและเพลงดังกล่าวยังคงกระทำทุกปีมาจนถึงปัจจุบัน โดยเปลี่ยนเนื้อเพลงท่อนแรกเนื่องจากการเปลี่ยนชื่อประเทศสยามเป็นไทย

¹ จมื่นอมรรตวรักษ์. (2514). *เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์ เล่ม 2*. หน้า 3.

² *วชิราวุธานุสรณ์* ปี 2504. (2504). หน้า 80.

³ แหล่งเดิม. หน้าเดิม.

⁴ หจข. ศธ. 36.7/26. ระเบียบชุมนุมลูกเสือทำพิธีแสดงความจงรักภักดี ต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (4-24 พฤศจิกายน 2472).

ปวงข้าเจ้าเหล่าเชื้อลูกเสือสยาม ขอประณามบาทบงส์พระทรงศรี พระบาทมงกุฎเกล้าจอมเมาลี ทรงปราณีก่อเกื้อลูกเสือมา ทรงอุตสาห์อบรมบ่มนิสัย ให้มีใจรักชาติศาสนา ทรงสั่งสอนสรรพกิจวิทยา เป็นอาภาม่องพุทธรูมิไกร ดั่งดวงจันทร์ทราทิตยประสิทธิ์แสง กระจ่างแจ่มแจ่มภพสมสมัย พระคุณนี้จะสถิตสถินใน ดวงหทัยทวยราษฎร์ไม่คลาดเอ๋ย¹ (ภายหลังท่อนแรกจะเปลี่ยนเป็น “ข้าลูกเสือเชื้อไทยใจเคารพ ของน้อมนบบาทบงส์พระทรงศรี” ดังที่ใช้ในปัจจุบัน)

การประดิษฐ์พิธีและบทเพลงต่างๆ เหล่านี้ ได้ทำให้กิจกรรมลูกเสือซึ่งเป็นกิจกรรมอนุรักษ์นิยมแบบสมัยใหม่ภายใต้อุดมการณ์แบบชาติ-จักรวรรดินิยมของอังกฤษ กลายเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับความขริ่มขลังศักดิ์สิทธิ์ และ อิงกับสถาบันจารีตอันเก่าแก่ของสยาม เป็นภาคปฏิบัติที่แสดงให้เห็นถึงกลวิธีหรือความพยายามของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่รับรูปแบบของกิจกรรมที่มีฐานคิดอนุรักษ์นิยมของอังกฤษเข้ามาหลอมรวมกับประเพณีอันเก่าแก่ของตน ขณะเดียวกันก็สามารถเชื่อมโยงกับความเป็นสากล เช่น การจัดตัวแทนคณะลูกเสือไทยไปงานชุมนุมลูกเสือโลกในปี 2463 ได้อีกด้วย

การเมืองของการบำเพ็ญประโยชน์

พิธีอันศักดิ์สิทธิ์และเพลงที่คอยตอกย้ำ เมื่อผนวกกับเครื่องแบบที่สร้างสถานะอันแตกต่างในยุคที่นักเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมลูกเสือ อาจมีส่วนสำคัญที่ทำให้ลูกเสือมองตัวเองต่างออกไป และทำให้คำปฏิญาณต่างๆ ซึมซับเข้าสู่จิตใจของลูกเสือนุเคราะห์จำนวนมาก ด้วยเหตุนี้ ในแง่ของการบำเพ็ญประโยชน์ จึงทำให้มีลูกเสือหลายคนในสมัยนั้นช่วยเหลือเจ้าหน้าที่บ้านเมืองอย่างแข็งขัน เช่น ลูกเสือโทครั้น เมืองไชยา ช่วยเด็กตกน้ำ, คณะลูกเสือกองร้อยที่ 4 วัดลิตลาราม จังหวัดตาก ช่วยดับเพลิงที่บ้านปากห้วยแม่ช้าง 2 ครั้ง, ลูกเสือโทก้าวดำ ได้ช่วยนายตำรวจจับผู้ร้ายรายหนึ่งที่เมืองชุมพร, กองลูกเสือเหล่าดับเพลิงพร้อมด้วยครูและภารโรงโรงเรียนวัดปทุมคงคาไปช่วยดับเพลิงใหม่ที่โรงเลื่อย, นายหมู่ลูกเสือและลูกเสือพิษณุโลกเก็บเรือและสิ่งของต่างๆ ได้, ลูกเสือกองมณฑลร้อยเอ็ดที่ 7 รวม 3 คน ช่วยเด็กหญิงอายุ 10 ขวบซึ่งตกบ่อให้พ้นจากอันตราย, นายหมู่ลูกเสือเอก รองนายหมู่ลูกเสือตรีแก้ว กองมณฑลพิษณุโลกที่ 1 กับนายหมู่โทสมบุญช่วยกันจับเงินเสียจรรยาซึ่งกำลังอาละวาดไล่ทุบตีผู้คนได้ เป็นต้น²

ลูกเสือบางคนเอาใจใส่ต่อการปฏิบัติหน้าที่จนบาดเจ็บหรือถึงแก่ชีวิต โดยเฉพาะการช่วยเหลือดับเพลิงซึ่งทำให้ลูกเสือโทสะ อายุ 14 ปี ที่กรุงเทพฯ และลูกเสือเอกผัน อายุ 17 ปี ที่พังงา ต้องถึงแก่ชีวิต จนถึงขั้นต้องมีการห้ามมิให้ลูกเสือช่วยทำการดับเพลิงอีก³

ความตั้งใจบำเพ็ญประโยชน์เป็นสิ่งที่ดีในตัวเอง อย่างไรก็ตาม ความตั้งใจดังกล่าวยังแสดงให้เห็นถึงการทำงานของคำสอน คำปฏิญาณ รวมถึงอุดมการณ์ที่เยาวชนเหล่านี้ต่างยึดถือ จนถึงขั้นไม่เกรงอันตรายต่อชีวิต ในที่นี้คงไม่มีหลักฐานเกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกของลูกเสือเหล่านี้ แต่การที่มีหลายคนทุ่มเทช่วยเหลือเจ้าหน้าที่รวมถึงมีผู้สละชีวิตก็อาจอนุมานได้ถึงความใส่ใจและการตระหนักในคำปฏิญาณต่างๆ อันเป็นอุดมการณ์ของรัฐขณะนั้น ซึ่งหากมองผ่านบริบททางการเมือง การบำเพ็ญประโยชน์ในลักษณะดังกล่าว ก็คือการทำหน้าที่เป็นส่วนเสริมของเจ้าหน้าที่บ้านเมือง หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นเด็กดีของระบอบเก่าในช่วงที่ระบอบดังกล่าวกำลัง

¹ ประยูทธ สิทธิพิณธ์. (2504). *เล่มเดิม*. หน้า 213.

² หจช. ศธ. 36.10/9-44. การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์. (20 มกราคม 2457 ถึง 8 พฤศจิกายน 2464).

³ หจช. ศธ. 36.10/34. ทหารเรือควรห้ามมิให้ลูกเสือช่วยทำการดับเพลิง. (8 กันยายน - 5 ตุลาคม 2463).

ถูกตั้งคำถาม การบำเพ็ญประโยชน์อันเป็นกิจกรรมที่ดีและดูเหมือนไม่มีพิษภัย จึงอาจกลายเป็นส่วนหนึ่งของการจงใจเอวชนเหล่านี้ให้ช่วยเสริมการดำรงอยู่ของความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมและถอยห่างจากการตั้งคำถาม

ด้วยเครื่องแบบ เพลง และพิธีต่างๆ ที่เต็มไปด้วยสัญลักษณ์ทางอุดมการณ์ที่กลมกลืนให้ยึดโยงกับองค์อธิปัตย์และสถาบัน ชาติ ศาสน์ กษัตริย์, ซึ่งในที่นี้สถาบันกษัตริย์และชาติแทบจะหลอมรวมเป็นสิ่งเดียวกัน, ตลอดจนการมองกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง (ในกรณีของต่างจังหวัด) จึงอาจมองได้ว่ากิจกรรมลูกเสือที่ “เลือกรับ-ปรับใช้” จากอังกฤษ กลายเป็นหนึ่งในกลไกที่จะปลูกฝังหรือสร้างอุดมการณ์ให้แก่คนรุ่นใหม่ผู้มีการศึกษาเพื่อให้มีอุดมการณ์ที่ถูกต้องในทัศนะของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คือความจงรักภักดีและการเชื่อฟัง ภายใต้บริบทของการเติบโตทางความคิดของชนชั้นกลางที่เริ่มตั้งคำถามต่อระบอบเดิมและมีการตอบโต้ผ่านหน้าหนังสือพิมพ์อยู่เสมอ

ลักษณะทางโครงสร้างของอุดมการณ์ทำให้ลูกเสือของไทยถูกเน้นเรื่องการเชื่อฟังและปฏิบัติ ตามคำสั่งมากกว่าจะสร้างสรรค์ด้วยตัวเอง อันสะท้อนถึงวิถีคิดเกี่ยวกับการสร้างคนรุ่นใหม่ของรัฐสยาม/ไทย ทั้งในช่วงเวลานั้นและในยุคต่อมา ซึ่งแม้แต่ ฉาดฉาน บุณนาค ทายาทของ ชัพน์ บุณนาค (ลูกเสือคนแรกของไทย) ที่ชื่นชมกิจกรรมลูกเสือ ยังยอมรับว่า “...ลูกเสือเมืองไทยยังอยู่ในกรอบ ครুদ্ধ ลูกเสือทำตาม แต่ที่อื่นลูกเสือก้าวออกนอกกรอบแล้ว ลูกเสือเป็นผู้คิดกิจกรรมต่างๆ และปฏิบัติเอง...ผู้ใหญ่คอยให้คำแนะนำแทนที่จะดำเนินการให้...ผมว่ากิจกรรมลูกเสือไม่ใช่เรื่องที่จะมาบังคับกัน”¹ อย่างไรก็ตาม การบังคับหรือไม่บังคับให้เรียน อาจเป็นแค่ปลายเหตุ เพราะตั้งแต่ช่วงการถือกำเนิดในทศวรรษ 2450 ซึ่งยังคงเป็นกิจกรรมตามความสมัครใจนั้น กิจกรรมลูกเสือก็ถูกออกแบบให้ยึดโยงกับสถาบันของรัฐ เน้นการเชื่อฟังผู้ที่อยู่เหนือกว่า ชื่อสัตย์ จงรักภักดี และไม่ออกนอกกลุ่มนอกรทาง ตัวอย่างจากกิจกรรมลูกเสือ อาจสามารถมองขยายไปถึงกิจกรรมในปริมณฑลอื่นๆ ของสังคมไทยที่เน้นการเชื่อฟังและการปฏิบัติตามคำสั่งได้

การสานต่อในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง

แม้กิจกรรมเสือป่าจะเลิกไปแล้วหลังการสวรรคตของรัชกาลที่ 6 แต่กิจกรรมลูกเสือก็ยังคงได้รับการอุปถัมภ์ ในรัชกาลต่อมา ซึ่งอาจเป็นเพราะกิจกรรมดังกล่าวมีลักษณะสากลมากกว่า และมุ่งในการปลูกฝังคนรุ่นหนุ่ม โดยตรงที่อาจจะต้องตามประสงค์ของรัฐ โดยมีพระองค์เจ้าธานีนิวัติ (2428-2517) ปัญญาชนอนุรักษนิยม-กษัตริย์นิยมคนสำคัญของสยามเป็นอุปนายกสภากรรมการกลางจัดการลูกเสือแห่งชาติ

เพียงปีแรกของการครองราชย์ รัชกาลที่ 7 (2436-2484, ครองราชย์ 2468-2478) ได้เสด็จฯ ไปพระราชทานธงประจำกองพร้อมให้พระบรมราโชวาทแก่กองลูกเสือมณฑลต่างๆ ถึง 3 ครั้ง คือมณฑลอยุธยา, มณฑลพิษณุโลก และมณฑลพายัพ (เชียงใหม่)² ซึ่งพระบรมราโชวาทให้ความสำคัญกับการเป็นอดีตราชธานี “ไทย” ของอยุธยา พิษณุโลก รวมถึงเชียงใหม่ สำหรับกรณีเชียงใหม่ พระองค์ยังเน้นความเป็นชนชาติ “ไทย” ของล้านนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการปลูกฝังทัศนะทางประวัติศาสตร์แบบทางการของกรุงเทพฯ และเสนอจินตภาพของ “ประเทศไทย” สู่นักเรียนที่มีโอกาสรับเรียนหนังสือของหัวเมืองใหญ่ในขณะนั้น พิธีพระราชทานธงจึงยังคงเป็นพิธีสำคัญที่กษัตริย์จะได้พบปะสนทนากับนักเรียนและปลูกฝังความคิดที่ “ถูกต้อง” ผ่านพระบรมราโชวาท

หลังจากนั้น ได้มีการจัดงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติเป็นครั้งแรกในปีถัดมา (เดือน เมษายน พ.ศ. 2470 - เดิมจะจัดในช่วงปลายปี 2468 แต่รัชกาลที่ 6 สวรรคตในเดือนพฤศจิกายน) โดยรัชกาลที่ 7 ได้เสด็จฯ

¹ กองบรรณาธิการสารคดี. (2554, กรกฎาคม). ลูกเสือรุ่นใหญ่รายงานตัว: ฉาดฉาน บุณนาค ตระกูลลูกเสือคนแรกของไทย. *สารคดี*. 27(317). หน้า 101.

² ประยุทธ์ สิริพันธ์. (2504). *เล่มเดิม*. หน้า 185-7.

ทอดพระเนตรการสวนสนาม และมีพระบรมราโชวาทถึงความสำคัญของการลูกเสือที่ทำให้รู้จักรักชาติ และกษัตริย์ ในปีเดียวกันนี้ยังมีการเสด็จ พระราชทานธงประจำกองแก่ลูกเสือในมณฑลที่เหลือทั้งหมด

เมื่อถึงปี 2472 แม้จะยังไม่มีการบังคับให้เรียนวิชาลูกเสือ แต่ประเทศไทยก็มีจำนวนลูกเสือมากเป็นอันดับ 5 ของโลก คือ 63,277 คน¹ และในปีนี้เอง รัฐบาลได้ให้กองลูกเสือแต่ละอำเภอทั่วประเทศจัดงานเนื่องในวันคล้ายวันสวรรคตขององค์ผู้ก่อตั้งที่ได้กล่าวไปแล้วในหัวข้อเรื่องเพลง พิธีดังกล่าวจะจัดต่อเนื่องไปทุกปี โดยเนื้อหาของพิธีจะเน้นการแสดงความจริงรักภักดีต่อองค์ผู้ก่อตั้ง มีพระบรมสาทิสลักษณ์ประดิษฐานไว้ต่อหน้าลูกเสือขณะทำการสวดดี หลังพิธียังมีการอ่านพระบรมราโชวาทของรัชกาลที่ 6 ต่อลูกเสือดด้วย² และในปีถัดมาได้มีการรื้อฟื้นโรงเรียนผู้กำกับลูกเสือในพระบรมราชูปถัมภ์อีกครั้ง เพื่ออบรมผู้ที่จะไปทำหน้าที่ผู้กำกับลูกเสือ³

พระองค์เจ้าธานีนิวัติ ผู้เป็นอุปนายการกรมการกลางจัดการลูกเสือแห่งชาติ และเสนาบดีกระทรวงธรรมการในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ยังได้เคยตั้งความหวังไว้ว่าวิชาลูกเสือจะเป็นพื้นที่สำคัญในการฝึกจริยธรรมภาคปฏิบัติให้แก่เด็กหนุ่มในยุคนั้น ดังเช่นในจดหมายที่พระองค์เขียนถึง อำไพ จันทวิมล (2450-2536, ภายหลังจะเปลี่ยนชื่อเป็น อภัย) นักเรียนทุนกระทรวงธรรมการ ณ ประเทศอังกฤษ ในปี 2476 ซึ่งเป็นช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วว่า

...มาในสมัยที่ฉันรับผิดชอบก็รู้สึกว่าเป็นต้องแก้ไขในทางเน้นจรรยาเป็นข้อใหญ่ แต่จะไปเพิ่มชั่วโมงสอนจรรยาหรือให้ฟังเทศน์มากขึ้น หรืออะไรเช่นนั้น ใครๆ ก็ต้องเห็นว่าไม่มีประโยชน์ จึงเห็นทางที่จะสำเร็จได้ก็โดยลูกเสือ ซึ่งให้ความเพลิดเพลินอยู่ในตัว ฉันหวังจะให้วิชาลูกเสือเป็นเหมือน Practical Ethics หรือเข้า Lab ทางจรรยา ดูจะใช้ Practical Science ส่งเสริม Theoretical Science ฉะนั้น เล่ามายืดยาว เพราะเห็นว่านายอำไพอาจเป็นกำลังสำคัญของราชการผู้หนึ่งได้ต่อไป...⁴

โครงการ “Lab ทางจรรยา” ที่พระองค์เจ้าธานีฯ เคยหวังไว้ต้องสะดุดลงจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองและกิจการมลูกเสือถูกโอนไปขึ้นอยู่กับการมพลศึกษา ผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรมนี้ในเชิงปฏิบัติคงยากที่จะกล่าวถึงได้ แต่อย่างน้อยกิจการมลูกเสือตั้งแต่ช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 จนถึงช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองแสดงให้เห็นถึงความพยายามของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในการสร้างคนรุ่นใหม่ผู้มีการศึกษาจำนวนหนึ่ง (ซึ่งมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ) ในการสืบทอดอุดมการณ์ของระบอบเดิมเอาไว้ และได้แสดงให้เห็นถึงกลวิธีในการปลูกฝังอุดมการณ์ผ่านกิจกรรมดังกล่าว ทั้งพิธีต่างๆ เพลงบางส่วน การตั้งมั่นบำเพ็ญประโยชน์โดยไม่ตั้งคำถามต่อรัฐ นอกจากนี้ ลักษณะบางประการของกิจการมลูกเสือ เช่น การส่งเสริมการบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่รัฐพร้อมปลูกฝังอุดมการณ์จงรักภักดี-สามัคคีแบบรวมหมู่ ยึดโยงปัจเจกเข้ากับสถาบันกษัตริย์ รวมถึงพิธีพระราชทานธงที่ทำให้พสกนิกรได้เข้าเฝ้าฯ กษัตริย์โดยตรง จะเป็นพื้นฐานสำคัญของกิจกรรมที่รัฐและสถาบันกษัตริย์สนับสนุนในเวลาต่อมา ตัวอย่างเช่นกิจการมลูกเสือชาวบ้าน ที่จะกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป⁵

¹ ประยูท สิริพิพันธุ์. (2504). *เล่มเดิม*. หน้า 215 โดยอ้างสถิติจากอังกฤษ ตัวเลขจะแตกต่างจากวิทยานิพนธ์ของชัยวัฒน์ ปัญญา (62,929 คน) อยู่เล็กน้อย

² หจช. ศธ. 36.7/26. *เล่มเดิม*.

³ ศิริ โพธิ์ทอง. (2519). *ราชสำนักพระมงกุฎเกล้าและขบวนการลูกเสือแห่งประเทศไทย*. หน้า 302.

⁴ มูลนิธิส่งเสริมลูกเสือแห่งประเทศไทย. (2536). *เล่มเดิม*. หน้า 11.

⁵ สำหรับองค์ประกอบ โครงสร้าง และความเป็นไปขององค์กรลูกเสียดยุค 2490 ดูใน ภูญญพันธ์ ภูจนะลาวัลย์. (2559). *เล่มเดิม*. หน้า 33-4. ส่วนยุค 2500 ดูหน้า 39-40.

ร่องรอยของสัญลักษณ์และพิธี

กลไกทางอุดมการณ์ที่แฝงฝังอยู่ในพิธีของลูกเสือในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ทั้งตอกย้ำวิธีคิดแบบจารีตพร้อมทั้งตบตีต่ออุดมการณ์ใหม่อย่างระบอบกษัตริย์ได้รัฐธรรมนูญตั้งที่กล่าวไปแล้วนั้น ไม่ได้หยุดอยู่แค่นั้นยุคที่ถือกำเนิดขึ้น แต่ยังคงมีบทบาทในยุคต่อมา ผ่านสัญลักษณ์และพิธีบางส่วนที่ถูกหยิบยืมมาใช้เพื่อรักษาอุดมการณ์ของระบอบเก่าให้คงอยู่ต่อไป ในที่นี้จะยกตัวอย่างที่ปรากฏในกิจกรรมลูกเสือชาวบ้านเพื่อเป็นตัวอย่างของการใช้ต้นทุนทางสัญลักษณ์จากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยต่อมา

กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน เป็นกลุ่มการเมืองแบบอนุรักษ์นิยม-กษัตริย์นิยมที่เริ่มมีการอบรมตั้งแต่ปี 2514 โดย พล.ต.ต. สมควร หริกุล (ยศในขณะนั้น) ผู้กำกับตำรวจตระเวนชายแดนเขต 4 หลักสูตรและกิจกรรมหลายอย่างจะคล้ายคลึงกับลูกเสือในขณะนั้น เช่น การออกค่าย การบำเพ็ญประโยชน์ วิธีการทำความสะอาดพวิธีผูกผ้าพันคอ การปฏิญาณตน พิธีสาบานตน ฯลฯ โดยตั้งแต่ปี 2515 เป็นต้นมา รัชกาลที่ 9 และราชินีได้รับกลุ่มดังกล่าวไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ มีการพระราชทานผ้าพันคอลูกเสือ วอกเกิล และหน้าเสือแก่ลูกเสือชาวบ้านที่สำเร็จการอบรมทุกคน ทั้งยังเสด็จฯ ไปพระราชทานธงลูกเสือด้วยพระองค์เองอยู่เสมอ¹ กลุ่มดังกล่าวเริ่มมีบทบาทและขยายตัวอย่างมากในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 2516² ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่จะมีอายุอยู่ในช่วงวัยกลางคนคือราว 35-42 ปี โดยผู้นำกลุ่มจะมาจากกลุ่มคนที่มีฐานะดี เป็นข้าราชการต่างจังหวัด คนมีชื่อเสียงในชนบท และพวกคนรวยใหม่ในเมือง³ กิจกรรมและสัญลักษณ์ต่างๆ ของลูกเสือชาวบ้านยังได้ปกปิดความขัดแย้งทางชนชั้นและเสริมสร้างพันธมิตรระหว่างชนชั้น⁴ ซึ่งทั้ง เด็ก ผู้ใหญ่ และคนชรา ผู้เข้าร่วมกับกลุ่มการเมืองนี้จะถูกปลูกให้ยึดมั่นกับชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และกระหายจะกวาดล้างคอมมิวนิสต์หรือผู้ที่คิดว่าเป็นคอมมิวนิสต์⁵

ลูกเสือชาวบ้านคือส่วนขยายมาจากกิจกรรมลูกเสือที่ถูกออกแบบมาเพื่อตอกย้ำอุดมการณ์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยกิจกรรม พิธี บทเพลง และการเน้นบำเพ็ญประโยชน์ยังคงทำหน้าที่ตอกย้ำอุดมการณ์แบบจารีตอย่างที่เคยเป็นมา สำหรับโครงสร้างองค์กร, กิจกรรม, สัญลักษณ์, การเคลื่อนไหวทางการเมือง, การปลูกฝังอุดมการณ์ ตลอดจนความสัมพันธ์กับสถาบันกษัตริย์ของลูกเสือชาวบ้านนั้นได้มีการกล่าวถึงไว้ในงานหลายชิ้นแล้ว⁶ ในที่นี้จะกล่าวถึงร่องรอยบางส่วนที่สืบเนื่องมาจากกิจกรรมลูกเสือยุคแรกและกลายเป็น

¹ เจริญฤทธิ์ จำรัสโรมรัน อ่างใน สุธาสัย ยิ้มประเสริฐ (2551). *สายธารประวัติศาสตร์ ประชาธิปไตยไทย*. หน้า 156.

² ในปี 2519 มีจำนวนลูกเสือชาวบ้านอยู่ราว 9 แสน ถึงเกือบ 2 ล้านคน โดย สุธาสัย ยิ้มประเสริฐ เสนอว่ามีจำนวนราว 9.1 แสนคน ขณะที่พัชรดา จุลเพชร กล่าวว่าจำนวนถึง 1.9 ล้านคนในปีดังกล่าว ดู สุธาสัย ยิ้มประเสริฐ, (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 156. และ พัทธดา จุลเพชร. (2548, มกราคม-มีนาคม). ลูกเสือชาวบ้าน: จากอดีตถึงปัจจุบัน. *ฟ้าเดียวกัน*. 3 (1), หน้า 109.

³ ดูใน เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน. (2550). บ้านเมืองของเราแดง: แม่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม. ใน *เอกสารวิชาการตลาดวิชา ชุด ตุลา/ตุลา/พฤษภา เอกสารหมายเลข 5.1*. แปลโดย เกษียร เตชะพีระ, ธนศ อารณสุวรรณ และชาวนิวิทย์ เกษตรศิริ. หน้า 28 และหน้า 59 เชิงอรรด 63.

⁴ Katherine A. Bowie (1997). *Rituals of National Loyalty: An Anthropology of the State and the Village Scout Movement in Thailand*. p. 14.

⁵ สุธาสัย. (2551). *เล่มเดิม*. หน้า 156.

⁶ ผู้สนใจประเด็นเหล่านี้ ดูใน Katherine A. Bowie (1997). op. cit.; พัทธดา จุลเพชร. (2548, มกราคม-มีนาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 98-121; กวีรัตน์ คุณากัทร. (2552, มกราคม-มิถุนายน). ลูกเสือชาวบ้าน: บางสิ่งบางอย่างจาก 6 ตุลาคม 2519. *ธรรมศาสตร์*. 28 (1). หน้า 179-198. สำหรับบทความของกวีรัตน์ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี 2521.

พิธีสำคัญของลูกเสือชาวบ้านยุคต่อมา คือพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นของลูกเสือชาวบ้าน อันเป็นพิธีสำคัญที่ทำให้กษัตริย์ ราชนี พระราชโอรส และพระราชธิดา ได้พบกับพลกนิกรทั่วประเทศ (นอกจากกษัตริย์แล้ว พระองค์อื่นไม่ได้เสด็จพร้อมกันทุกครั้ง)

ในสมัยรัชกาลที่ 6 นั้น การพระราชทานธงมีทั้งธงประจำกองของลูกเสือ และธงไชยเฉลิมพลของเสือป่า แต่เมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 7 ก็กรรมเสือป่าได้ยุติลงและไม่มีกรพระราชทานธงอีก ขณะที่พิธีพระราชทานธงของลูกเสือยังคงกระทำต่อจนครบ 18 มณฑล พิธีพระราชทานธงของลูกเสือชาวบ้านที่กษัตริย์เสด็จ ไปยังหัวเมือง ผู้เข้าร่วมมีการปฏิญาณตนแบบลูกเสือและรับฟังโอวาทจากกษัตริย์ แต่ไม่ได้มีการถือน้ำพิพัฒน์สัตยาเหมือนเสือป่า จึงน่าจะเป็นการหยาบคายมาจากพิธีพระราชทานธงของลูกเสือเดิมมาปรับใช้ โดยมีเป้าหมายเป็นกลุ่มผู้ใหญ่ที่อาศัยในต่างจังหวัดทั่วประเทศ ภายใต้บริบทที่รัฐและสถาบันจารีตกำลังถูกตั้งคำถามจากกลุ่มคนผู้มีความคิดเห็นทางการเมืองที่แตกต่างรวมถึงมีการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธจากพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งอาจจะรุนแรงกว่าสถานการณ์ที่องค์อภิปไตยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ต้องเผชิญกับความคิดของคนรุ่นใหม่ในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองเสียอีก

การที่กษัตริย์ ราชนี พระราชโอรส และพระราชธิดาได้เสด็จ ไปพระราชทานธงด้วยพระองค์เอง ในหลายจังหวัดทั่วประเทศคงทำให้เห็นถึงความสำคัญของพิธีดังกล่าวได้ เพียงแค่ช่วงกลางปี 2518 ถึงปลายปี 2520 ก็มีการพระราชทานธงถึง 39 จังหวัดหรือเกินครึ่งของประเทศ¹ ยังไม่นับช่วงก่อนหรือหลังจากนั้น เช่น สุราษฎร์ธานี (27 ส.ค. 17), ตาก (4 ก.พ. 21), พิจิตร (7 มี.ค. 21), หนองคาย (28 พ.ย. 21), สงขลา (ปี 2521) แม่ฮ่องสอน (26 ม.ค. 22), แพร่ (30 ม.ค. 22), ระยอง (30 ก.ค. 22) เป็นต้น บางจังหวัดมีพิธีมากกว่า 1 ครั้ง เช่น เชียงใหม่ (15 มี.ค. 19 และ 24 ก.พ. 22) หรือ ประจวบคีรีขันธ์ (1 มิ.ย. 18 และ 30 พ.ค. 20)² โดยถึงปี 2560 ได้มีการพระราชทานธงไปแล้วรวมทุกพระองค์ถึง 440 ครั้ง แก่ลูกเสือชาวบ้านจำนวน 20,531 รุ่น ที่มีจำนวนราว 7 ล้าน 5 แสนคน³

จำนวนผู้เข้าร่วมในพิธีมีตั้งแต่หลักพันถึงหลักหมื่นคน ซึ่งน่าจะใหญ่กว่าสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาก เช่นที่แม่ฮ่องสอนในปี 2522 มีลูกเสือชาวบ้านที่เข้าร่วมพิธีพระราชทานธงถึง 3,600 คน จาก 5 อำเภอ ไม่รวมจำนวนผู้รับเสด็จซึ่งน่าจะมีจำนวนมากเช่นเดียวกัน⁴ พิธีที่พิจิตรในปี 2520 ก็มีผู้เข้าร่วมรับเสด็จ นับหมื่นคน⁵ ขณะที่พิธีของยะลาในปีเดียวกัน มีผู้เข้าร่วมรับเสด็จ ราว 3 หมื่นคน⁶

เราอาจอนุมานจากที่แม่ฮ่องสอน พิจิตร และยะลาได้ว่า พิธีของจังหวัดอื่นก็น่าจะยิ่งใหญ่และมี

¹ ดูจำนวนจังหวัดในช่วงดังกล่าวได้ใน พิชรลดา จุลเพชร. (2548, มกราคม-มีนาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 108.

² ผู้เขียนสืบค้นจากเว็บไซต์ของหลายแหล่งตามที่บางจังหวัดได้บันทึกไว้ในฐานะเกียรติประวัติ

³ วุฒิสภา. (2560, 29 พฤศจิกายน). *สถาบันพระมหากษัตริย์กับกิจการลูกเสือชาวบ้าน*. G News. (ออนไลน์).

⁴ สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (ไม่ปรากฏวันเผยแพร่). *เอกสารคำกราบถวายบังคมทูลรายงานกิจการลูกเสือชาวบ้าน 26 มกราคม 2522*. สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (ออนไลน์). เว็บไซต์นี้สามารถดาวน์โหลดบทถอดเทปพระราชดำรัสในพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นของวันนั้นได้

⁵ แนวหน้า. (2559, 23 ตุลาคม). *'ความทรงจำในชีวิตที่ไม่มีวันลืม' ครั้งรับพระราชทานธงลูกเสือชาวบ้าน*. แนวหน้า. (ออนไลน์). แน่นนอนว่าความทรงจำในเรื่องจำนวนอาจผิดพลาดได้ ในที่นี้ขอยึดตามความทรงจำนี้ไปก่อนจนกว่าจะมีหลักฐานอื่น

⁶ Teerayut Esor. (2563, 26 กุมภาพันธ์). *พระเจ้าอยู่หัว ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงไม่เคยทิ้งราษฎร*. Blockdit. (ออนไลน์). ในวัยเด็ก เขาเป็นหนึ่งในผู้ร่วมรับเสด็จ ครั้งนั้น และเหตุการณ์ดังกล่าวเป็นที่จดจำเพราะมีเสียงระเบิดเกิดขึ้นระหว่างพิธี ตัวเลขผู้ร่วมรับเสด็จ 3 หมื่นคน ตรงกับสื่อหนังสือพิมพ์ในช่วงนั้น เช่น ไทยรัฐ และ เดลินิวส์ ฉบับวันที่ 23 กันยายน 2520 Teerayut อาจเอาตัวเลขมาจากหนังสือพิมพ์ หรือไม่ก็เป็นจำนวนที่มีการประกาศอย่างเป็นทางการและเป็นที่ยอมรับกันขณะนั้น

ผู้เข้าร่วมทั้งลูกเสือชาวบ้านและผู้เฝ้ารับเสด็จ จำนวนมากเช่นเดียวกัน ตัวพิธีแสดงถึงการเปลี่ยนผ่านของลูกเสือชาวบ้านวัยกลางคนไปสู่อีกสถานะหนึ่ง จากคนธรรมดาสู่พสกนิกรผู้มีพันธะต่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และปกปักรักษาความสงบเรียบร้อยจากผู้ก่อความไม่สงบ ซึ่งในบริบทของปลายทศวรรษ 2510 และต้นทศวรรษ 2520 คือผู้มีคติความเชื่อในแนวทางสังคมนิยม, คอมมิวนิสต์ และอาจรวมถึงเสรีนิยมบางส่วน

รูปแบบของพิธียังคงเป็นพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ที่จำลองความสัมพันธ์ทางสังคมโดยมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลาง พิธีจะเริ่มต้นด้วยการบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี มีการถวายรายงานจากผู้ว่าราชการจังหวัด มีการกล่าวคำปฏิญาณตนของลูกเสือชาวบ้าน มีการพระราชทานธงแก่ประธานรุ่นลูกเสือชาวบ้านและให้พระบรมราโชวาท หลังจากนั้นพสกนิกรจะถวายเงินทั้งเพื่อสมทบทุนลูกเสือชาวบ้าน สมทบทุนมูลนิธิสายใจไทย และโดยเสด็จพระราชกุศล ฯลฯ การเสด็จพระราชทานธงในหลายครั้งยังปฏิบัติกิจอื่นควบคู่ไปด้วย เช่น พระราชทานรางวัลแก่ครูสอนที่ยะลา และยังเป็นกรเยี่ยมเยียนพสกนิกรในจังหวัดต่างๆ ไปพร้อมๆ กัน¹

แม้พิธีพระราชทานธงจะยังคงศักดิ์สิทธิ์และมีกษัตริย์เป็นศูนย์กลางเหมือนดังพิธีเดียวกันในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่กษัตริย์และพระบรมวงศไต่แสดงความเป็นกันเองแก่ลูกเสือชาวบ้านอย่างมาก บางครั้งได้ร่วมเล่นการละเล่นต่างๆ เช่น รำวง หรือร้องเพลงร่วมกับลูกเสือชาวบ้านอีกด้วย² ดังนั้น นอกจากแสดงตำแหน่งแห่งที่และสร้างความหมายทางสังคมพร้อมรับฟังโอวาทจากกษัตริย์เหมือนพิธีพระราชทานธงในระบบเดิมแล้ว พิธีดังกล่าวยังถูกปรับไปตามยุคสมัยให้เป็นการเยี่ยมเยียนพสกนิกรและเสนอจินตภาพของชนชั้นปกครองยุคใหม่ที่ไม่เจ้ายศเจ้าอย่างและเป็นกันเอง ในยุคที่สื่อต่างๆ ยังกระจายได้ไม่ทั่วถึงทุกพื้นที่

ธงประจำรุ่นของลูกเสือชาวบ้าน ไม่ได้ถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์ของกษัตริย์โดยตรงแบบธงประจำกองลูกเสือในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ถูกทำให้เป็นสัญลักษณ์ของ “ความสามัคคี”³ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่ชนชั้นปกครองให้ความสำคัญมาโดยตลอดตั้งแต่ช่วงสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และยังคงมีนัยถึงความปรองดองกลมเกลียว คิดไปในทิศทางเดียวกัน โดยมุ่งรักษาสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดำรงต่อไปดังที่ได้กล่าวไปในหัวข้อก่อนหน้า

การให้พระบรมราโชวาทอันเป็นส่วนสำคัญของพิธีพระราชทานธงลูกเสือเดิม จะยังคงเป็นส่วนสำคัญในพิธีพระราชทานธงลูกเสือชาวบ้าน ที่เนื้อหาจะเน้นย้ำถึงหน้าที่ต่อชาติ ศาสน์ กษัตริย์ การบำเพ็ญประโยชน์ คุณธรรมของพสกนิกร การรักษาความสงบเรียบร้อยของประเทศ รวมถึงเรื่องความสามัคคี ให้ทุกคนทำตามบทบาทและหน้าที่ ไม่ก่อความขัดแย้ง บางครั้งมีการสอดแทรกเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ เช่นเรื่องของชาวบ้านบางระจันในการพระราชทานธงที่สิงห์บุรี หรือเรื่องพระนเรศวรที่พิษณุโลก⁴ พระราชดำรัสในพิธีสวดคล้องกับ

1 ผู้ศึกษาใช้ตัวอย่างจาก. สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (ไม่ปรากฏวันเผยแพร่). *เอกสารคำกราบบังคมทูลรายงานกิจการลูกเสือชาวบ้าน 26 มกราคม 2522*. สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (ออนไลน์). และความทรงจำของผู้เข้าร่วมพิธีที่ยะลาใน Teerayut Esor. (2563, 26 กุมภาพันธ์). *เรื่องเดิม*. (ออนไลน์).

2 ดู พัชรลดา จุลเพชร. (2548, มกราคม-มีนาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 109-110. และ Teerayut Esor. (2563, 26 กุมภาพันธ์). *เรื่องเดิม*. (ออนไลน์).

3 พัชรลดา จุลเพชร. (2548, มกราคม-มีนาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 111-3. ตัวอย่างเช่นพระราชดำรัสที่สิงห์บุรี ว่า “...ธงประจำรุ่นของลูกเสือชาวบ้านนี้เป็นสัญลักษณ์ของความสามัคคี...เพื่อเป็นกำลังช่วยรักษาแผ่นดินไทยให้จงได้...”

4 ดู กรมทรัพย์สินทางทะเลชายฝั่ง. (2557, 17 สิงหาคม) *พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นลูกเสือชาวบ้าน จังหวัดสระบุรี 16 เมษายน 2519*. กรมทรัพย์สินทางทะเลชายฝั่ง. (ออนไลน์); พัชรลดา จุลเพชร (2548, มกราคม-มีนาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 111-2; ศูนย์ประสานงานอาเซียน จังหวัดตาก. (2521, 4 กุมภาพันธ์). *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ ทรงเยี่ยมสมาชิกศูนย์ช่วยเหลือชาวบ้านเจดีย์โคะอำเภอมะสอย*. ศูนย์ประสานงานอาเซียน จังหวัดตาก. (ออนไลน์); สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน. *เรื่องเดิม*. (ออนไลน์).

มโนทัศน์เรื่องความสงบเรียบร้อยในสังคมไทย ที่ทุกคนต่างก็ทำตามหน้าที่ภายใต้ระเบียบทางสังคมที่มีสถานะสูง-ต่ำไม่เท่ากัน และความสูง-ต่ำถูกกำหนดจากบุญบารมี มิใช่ชั้นทางเศรษฐกิจหรือชาติพันธุ์¹ ฐานคิดทางอุดมการณ์ดังกล่าว เมื่อผนวกกับความเป็นกันเองของกษัตริย์และพระบรมวงศ์ในพิธีข้างต้น ทำให้พิธีนี้เป็นเสมือนการตอบโต้กับมโนทัศน์เรื่องการกดขี่และความขัดแย้งทางชนชั้นของฝ่ายซ้ายขณะนั้นไปในตัว

ทั้งพิธีและจินตภาพของผู้ปกครองดังกล่าวได้สร้างความประทับใจให้แก่ผู้ร่วมพิธีหรือร่วมเข้าเฝ้าฯ จำนวนมาก ดังจะพบว่า เมื่อรัชกาลที่ 9 สวรรคตในปี 2559 ความทรงจำของพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นของลูกเสือชาวบ้านจะกลายเป็นส่วนหนึ่งของการรำลึกถึง เช่นที่นายสากล บัวแย้ม ลูกเสือชาวบ้านที่สุราษฎร์ธานี ผู้เคยเข้าเฝ้าฯ รับเสด็จในปี 2517 (อายุ 32 ปีในขณะนั้น) ได้เล่าถึงความปลาบปลื้มใจของเขาเมื่อกษัตริย์และราชินีเสด็จพระราชทานธงประจำรุ่นในปีดังกล่าว² นางนงลักษณ์ มิตรเปรียญ (อายุ 30 ปี ในขณะนั้น) ครูประจำบาลผู้รับหน้าที่ฝึกลูกเสือชาวบ้านของสตูล ยังจำได้ถึงพระราชปฏิสันถารอย่างล้าลองของกษัตริย์และราชินีที่มีต่อตนในการพระราชทานธงที่สตูลในปี 2518³ นายสมุท ภาวะวิจารณ์ (อายุ 40 ปีในขณะนั้น) ได้เล่าถึงความภาคภูมิใจที่ได้เป็นผู้เชิญธงถวายเพื่อพระราชทานแก่ประธานรุ่นลูกเสือชาวบ้านที่อุบลราชธานีในปี 2520⁴ นางเยาวลักษณ์ พัวพิทยศิริกุล รองประธานรุ่นลูกเสือชาวบ้านของพิจิตรในปี 2521 (อายุ 36 ปีในขณะนั้น) เล่าถึงความตื่นตันต่อพระราชดำรัสในพิธีพระราชทานธงที่ใช้คำสามัญรากับพ่อที่กำลังสอนลูก⁵ หรือแม้แต่ลูกเสือสามัญรุ่นใหญ่ที่ร่วมรับเสด็จอย่าง นายกมล พ่วงหงส์ (อายุ 16 ปี ในขณะนั้น) ยังได้กล่าวถึงความประทับใจเมื่อได้เห็นกษัตริย์และราชินีเสด็จในพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นลูกเสือชาวบ้านที่สุโขทัย ในปี 2519⁶ เราคงไม่สามารถทราบได้ว่าผู้เข้าร่วมเหล่านี้ได้รับรู้ ตีความ หรือให้ความหมายกับพิธี/เหตุการณ์ดังกล่าวในระดับไหน แต่อย่างน้อยการมีส่วนร่วมในพิธีดังกล่าวก็เร้าอารมณ์ความรู้สึกมากพอที่จะทำให้พวกเขาารู้สึกประทับใจและนำมาขียนรำลึกแก่สื่อในยุคหลังได้ เพราะพิธีพระราชทานธงอาจเป็นโอกาสเดียวของคนจำนวนมากที่ได้มองเห็นหรือเข้าเฝ้าฯ กษัตริย์ ได้รับรู้ถึงความไม่ถือพระองค์ของกษัตริย์และพระบรมวงศ์ ความประทับใจจึงก่อรูปจากฐานคิดและอุดมการณ์ที่รับรู้มาก่อนหน้า และซึมซาบผ่านพิธีที่เป็นทั้งการต่อยอดอุดมการณ์แบบจารีตและให้จินตภาพของชนชั้นปกครองที่ดีในมุมมองของพลสภนิกรไปพร้อมๆ กัน พิธีพระราชทานธงดังกล่าวแม้จะมีต้นเหตุทางสัญลักษณ์จากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่มีประสิทธิภาพยิ่งกว่ายุคที่ถือกำเนิดขึ้นมา

ส่วนหนึ่งในพิธีของลูกเสือที่ริเริ่มขึ้นโดยองค์อภิปัตย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2450 เพื่อใช้กล่อมเกล้า “อนาคต” ของสยามรุ่นใหม่ให้เป็น “ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันประเสริฐ” ในบริบทที่ระบอบการปกครองแบบเดิมเริ่มถูกตั้งคำถาม จึงยังคงปรากฏร่องรอยในพิธีพระราชทานธงประจำรุ่น

1 ธงชัย วินิจจะกุล. (2562). *เล่มเดิม*. หน้า 62-3.

2 ผู้จัดการออนไลน์. (2559, 16 ตุลาคม). *ลูกเสือชาวบ้านที่สุราษฎร์ฯ ยืนยันจะยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามรอยพ่อ*. ผู้จัดการออนไลน์. (ออนไลน์).

3 ไทยรัฐฉบับพิมพ์. (2559, 20 ตุลาคม). *พลสภนิกรทั่วไทย ทำดีเพื่อสังคม ถวายเป็นพระราชกุศลแด่ 'พ่อหลวง'*. ไทยรัฐออนไลน์. (ออนไลน์).

4 ไทยรัฐออนไลน์. (2559, 24 ตุลาคม). *ครูบ้านกาญจนาภิเษก ภูมิใจ ทำพลับพลาที่ประทับเสวย ถวายงานรับใช้ 2 ครั้ง*. ไทยรัฐออนไลน์. (ออนไลน์).

5 แนวหน้า. (2559, 23 ตุลาคม). *เรื่องเดิม*. (ออนไลน์).

6 ไทยรัฐออนไลน์. (2559, 27 ตุลาคม). *หน.กัญยสวรรคโลก ปลื้มเคยรับเสด็จ น้อมนำพระราชดำรัส ทำงานตลอด 20 ปี*. ไทยรัฐออนไลน์. (ออนไลน์).

ของลูกเสือชาวบ้านในเวลาต่อมา และกลายเป็นต้นทุนของการต่อสู้ทางสัญลักษณ์และอุดมการณ์เพื่อรักษา “อดีต” ให้ดำรงอยู่ต่อไป ในช่วงเวลาที่สถาบันแบบจารีตเริ่มรู้สึกว่กำลังถูกคุกคามจาก “คนรุ่นใหม่” เช่นเดียวกัน

สรุป

กิจกรรม boy scout ภายใต้อุดมการณ์จักรวรรดินิยม-ลัทธิอัสคินในแบบอนุรักษนิยมของอังกฤษ ได้ถูกแปรและแปลมาเป็นกิจกรรมลูกเสือในยุคแรกภายใต้อุดมการณ์อนุรักษนิยม-กษัตริย์นิยมแบบสยาม ที่ออกแบบมาเพื่อกล่อมเกล่าและปลูกฝังให้คนรุ่นหนุ่มหรือวัยรุ่นในช่วงทศวรรษ 2450 และ 2460 ตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันกษัตริย์และระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ รัฐได้ขยายกิจการลูกเสือให้ครอบคลุมทั้ง 18 มณฑลอย่างรวดเร็ว และต่อมาถึงกับอนุโลมให้เด็กที่อายุไม่ถึงเกณฑ์หรือเด็กที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียนเข้ามาเป็นลูกเสือ (เฉพาะในพื้นที่ห่างไกล) พิธีต่างๆ ก็สัมพันธ์กับลำดับชั้นทางสังคมและยึดโยงกับความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ที่หลอมรวมเข้ากับสถาบันชาติในเวลานั้น ด้วยจุดมุ่งหมายที่ต้องการสร้าง “ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน อันประเสริฐ”

หากมองจากบริบทของช่วงเวลานั้น อันเป็นช่วงเวลาที่นิตยสารและหนังสือพิมพ์จำนวนมาก โดยเฉพาะข้อเขียนของ “คนรุ่นใหม่” เริ่มนำเสนอถึงระบอบการปกครองแบบใหม่ที่มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและกษัตริย์อยู่ใต้รัฐธรรมนูญ กิจกรรมลูกเสืออาจเป็นอีกหนึ่งความพยายามที่จะช่วงชิงคนรุ่นหนุ่มที่กำลังเติบโตให้กลับมา มีความคิดและมุมมองทางการเมืองที่ “ถูกต้อง” ในทัศนะขององค์อธิปัตย์

สัญลักษณ์และพิธีบางส่วนของกิจกรรมสำหรับเยาวชนที่มุ่งปลูกฝังอุดมการณ์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นี้ จะยังคงปรากฏร่องรอยในกิจกรรมลูกเสือชาวบ้าน ที่ริเริ่มโดยผู้กำกับการตำรวจชายแดนในทศวรรษ 2510 และมีกษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์ กิจกรรมหลายอย่างยังคงคล้ายคลึงกับลูกเสือ รวมถึงการนำพิธีบางส่วนของพิธีพระราชทานธงประจำกองของลูกเสือในระบอบเก่ามาประยุกต์เป็นพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นของลูกเสือชาวบ้าน ที่มีทั้งการสร้างสัญลักษณ์ให้ธงเป็นตัวแทนของ “ความสามัคคี” มีการให้พระบรมราโชวาทเพื่อให้พสกนิกร มีความคิดที่ “ถูกต้อง” มีการเยี่ยมเยียนพสกนิกร พร้อมทั้งให้จินตภาพของชนชั้นปกครองยุคใหม่พร้อมๆ กัน จนกลายเป็นหนึ่งในความประทับใจของหลายคนที่เคยร่วมในเหตุการณ์ดังกล่าว ในช่วงเวลาที่อุดมการณ์และสถาบันแบบจารีตเริ่มถูกตั้งคำถามมากขึ้นจากคนรุ่นใหม่ของยุคนั้น กิจกรรมและพิธีที่ปรากฏในบทความนี้อาจเป็นเพียงตัวอย่างส่วนน้อย แต่ลักษณะของโครงสร้างทางความคิดและอุดมการณ์ที่บรรจุอยู่อาจสามารถใช้เทียบเคียงกับอีกหลายพิธีที่จะปรากฏในช่วงเวลาต่อมา

บรรณานุกรม

เอกสารที่ยังไม่ได้รับการตีพิมพ์

หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ. ศธ. 36.1/2 เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ. “มีการส่งแบบสั่งสอนเสือป่าและเรื่องที่เกี่ยวข้องด้วยลูกเสือใหม่มีผลต่าง ๆ”. (29 เมษายน 2457).

_____. ศธ. 36.1/3. “เรื่องคำสั่งที่ 4 ที่ 5 การทำพิธีลูกเสือประจำกองและเครื่องหมายที่สภามณฑลใช้”. (21 ตุลาคม ร.ศ. 131).

_____. ศธ. 36.1/6. “ประกาศเรื่องจำนวนลูกเสือ”. (20 กรกฎาคม 2456).

_____. ศธ. 36.1/9. “ส่งระเบียบและคำสั่งต่างๆ แผนกลูกเสือให้รองผู้ตรวจการและผู้กำกับ”. (4 มิถุนายน-20 สิงหาคม 2458).

- ศธ. 36.1/19. “คำสั่งสภากรรมการกลาง เรื่องทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้แก้ไขข้อบังคับลักษณะการปกครองลูกเสือ พุทธศักราช 2461”. (10 พฤศจิกายน 2461).
- ศธ. 36.4/ 15, 20, 31, 33, 40, 53, 64, 68, 69, 75, 76, 78, 80, 83, 87, 88, 97-99. “การตั้งกองลูกเสือในมณฑลต่างๆ”. (2 เมษายน 2458-22 กุมภาพันธ์ 2464).
- ศธ. 36.4/13. “การตั้งกองลูกเสือ”. (21-25 กุมภาพันธ์ 2457).
- ศธ. 36.4/26. “เรื่องตั้งกองฝึกหัดผู้กำกับลูกเสือ”. (13 สิงหาคม 2458- 24 เมษายน 2459).
- ศธ. 36.4/36 “เรื่องจำนวนกองและจำนวนลูกเสือมณฑลกรุงเทพฯ”. (19 กุมภาพันธ์ 2458- 18 เมษายน 2459).
- ศธ. 36.4/37 “พระบรมราโชวาทในการที่พระราชทานธงประจำกองแก่ลูกเสือ”. (4 มีนาคม 2458).
- ศธ. 36.5/1 “ลูกเสือสอบไล่ได้บริบูรณ์แล้วสมควรจะทำพิธีเข้าประชุมกอง”. (6 ตุลาคม- 26 ธันวาคม 2456).
- ศธ. 36.7/26. “ระเบียบชุมนุมลูกเสือทำพิธีแสดงความจงรักภักดี ต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว”. (4-24 พฤศจิกายน 2472).
- ศธ. 36.7/26 “ได้จัดการทำพิธีให้ลูกเสือเข้าประจำกองเป็นกองลูกเสือโท”. (5 กันยายน 2455 - 21 เมษายน 2459).
- ศธ. 36.10/9-44 “การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์”. (20 มกราคม 2457 ถึง 8 พฤศจิกายน 2464).
- ศธ. 36.10/12. “ลูกเสือยังไม่แพร่หลาย ขอให้ทางฝั่งบ้านเมืองช่วย”. (25 มิถุนายน 2458).
- ศธ. 36.10/34. “หารือเรื่องควรห้ามมิให้ลูกเสือช่วยทำการดับเพลิง”. (8 กันยายน- 5 ตุลาคม 2463).

หนังสือ

- คณะลูกเสือแห่งชาติ. (2504). *50 ปีของลูกเสือไทย*. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์
- ชานันท์ ยอดหงษ์. (2556). *นายในสมัยรัชกาลที่ 6*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เทพ บุญदानนท์ (2559). *การเมืองในการทหารไทยสมัยรัชกาลที่ 6*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ธงชัย วินิจจะกูล. (2562). *เมื่อสยามพลิกผัน*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.
- ประยูทธ สิทธิพันธ์ุ. (มปป.). *ลูกเสือ 4 แผ่นดิน*. กรุงเทพฯ: รวมข่าว.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (มปป.). *เทศนาเสือป่า*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- (2499). *ปลุกใจเสือป่า*. พระนคร: ครุสภา.
- มูลนิธิส่งเสริมลูกเสือแห่งประเทศไทย. (2536). *นิพนธ์ลูกเสือของนายอภัย จันทวิมล*. กรุงเทพฯ: วชิรินทร์
- สาส์นการพิมพ์.
- ราม วชิราวุธ (นามแฝง). (2546). *ประวัติต้นรัชกาลที่ 6*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- วชิราวุธานุสรณ์ ปี 2504*. (2504). พระนคร: เสนาการพิมพ์.
- ศิริ โพธิ์ทอง. (2519). *ราชสำนักพระมงกุฎเกล้าฯและชบวนการลูกเสือแห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: เทพพิทักษ์การพิมพ์.
- สัญญาชัย สุวังบุตร และ อนันต์ชัย เลาะห์พันธ์ุ. (2558). *ยุโรป ค.ศ. 1815-1918*. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภการพิมพ์.
- สุกัญญา ตีรวินิช. (2520). *ประวัติการหนังสือพิมพ์ในประเทศไทย ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2325-2475)*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ (2551). *สายธารประวัติศาสตร์ ประชาธิปไตยไทย*. กรุงเทพฯ: พี.เพรส.
- เสถียร ศุกุลโสภณ, ผู้เรียบเรียง. (2504). *พระราชประวัติพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและประวัติการลูกเสือไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ครุสภา.
- อคิน รพีพัฒน์. (2551). *วัฒนธรรมคือความหมาย: ทฤษฎีและวิธีการของคลิฟฟอร์ด เกียร์ช*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- อมรรตฤณารักษ์, จมื่น. (2519). *พระราชกรณียกิจสำคัญในพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระบรมราชโบายทางการเมือง*. กรุงเทพฯ: ครุสภา.
- _____. (2514). *เสือป่าและลูกเสือในประวัติศาสตร์ เล่ม 1-4*. กรุงเทพฯ: ครุสภา.
- อัจฉราพร กมุกพิศมัย. (2542). *กบฏ ร.ศ. 130: กบฏเพื่อประชาธิปไตย แนวคิดทหารใหม่*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิสาหการ.
- Balibar, Etienne. (2017). *The Philosophy of Marx*. London and New York: Verso.
- Bowie, Katherine A. (1997). *Rituals of National Loyalty: An Anthropology of the State and the Village Scout Movement in Thailand*. New York: Columbia University Press.
- Hawkes, David. (2007). *Ideology*. London and New York: Routledge.
- Marx, Karl and Engels, Friedrich. (1959). *Basic Writings on Politics and Philosophy*. New York: Anchor Books.

บทความ

- กวีรัตน์ คุณาภัทร. (2552, มกราคม-มิถุนายน). ลูกเสือชาวบ้าน: บางสิ่งบางอย่างจาก 6 ตุลาคม 2519. *ธรรมศาสตร์*. 28 (1), 179-198.
- กองบรรณาธิการสารคดี. (2554, กรกฎาคม). ลูกเสือรุ่นใหญ่รายงานตัว: ตระกูลลูกเสือคนแรกของไทย. *สารคดี*. 27(317), 101.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2549). สิทธิมนุษยชนในบริบทของสังคมการเมืองไทยสมัยใหม่. ใน *จักรวาลวิทยา บทความเพื่อเป็นเกียรติแก่ นิธิ เอียวศรีวงศ์*. หน้า 324-389. กรุงเทพฯ: มติชน.
- เบนเดกัท แอนเดอร์สัน. (2550). บ้านเมืองของเราแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม. ใน *เอกสารวิชาการตลาดวิชา ชุด ตุลาคม/ตุลา/พฤษภาคม เอกสารหมายเลข 5.1*. แปลโดย เกษียร เตชะพีระ, ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ และชาญวิทย์ เกษตรศิริ. มปท.
- พัชรลดา จุลเพชร. (2548, มกราคม-มีนาคม). ลูกเสือชาวบ้าน: จากอดีตถึงปัจจุบัน. *ฟ้าเดียวกัน*. 3 (1), 98-121.
- ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์. (2559, พฤษภาคม-สิงหาคม). วงไพบูลย์แห่งลูกเสือและกาชาดไทย การก่อตัวของพลังการเมืองคุณธรรมในทศวรรษ 2500. *รัฐศาสตร์สาร*. 37(2), 24-75.
- วรศักดิ์ มหัทธโนบล. (2549). จีนสยามในความสัมพันธ์ไทย-จีน. ใน *จักรวาลวิทยา บทความเพื่อเป็นเกียรติแก่ นิธิ เอียวศรีวงศ์*. หน้า 280-323. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สมเกียรติ วันทะนะ. (2530). เมืองไทยยุคใหม่: สัมพันธภาพระหว่างรัฐกับประวัติศาสตร์ล้านนา. ใน *อยู่เมืองไทย รวมบทความทางสังคมและการเมืองเพื่อเป็นเกียรติแก่ ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี*. หน้า 71-123. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Hertz, Carrie. (2007). The Uniform: as Material, as Symbol, as Negotiated Object. *Midwestern Folklore*. 43-58.

Pryke, Sam. (1998, October). The Popularity of nationalism in the early British boy scout movement. *Social History*. 23(3), 309-324.

วิทยานิพนธ์และงานค้นคว้าอิสระ

ชัยวัฒน์ ปัญญา (2529). *พัฒนาการลูกเสือไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2454 -2528*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (ประถมศึกษา).

กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

บวรพัฒน์ ญาณวุฒิ. (2560). *การปรับตัวของกิจกรรมลูกเสือในฐานะกลไกรัฐ. งานค้นคว้าอิสระ ร.ม. (การเมืองการปกครอง)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พรเพ็ญ อ้นตระกูล (2517). *การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468)*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์) กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วสุรีย์ จันทร์ทรัพย์ (2559). “ลูกเสือ” การกล่อมเกล่าและการสร้างอัตลักษณ์ชายในประวัติศาสตร์การเมืองไทย (พ.ศ. 2454-2468 และยุคปัจจุบัน). วิทยานิพนธ์ ป.ร.ด. (การเมือง). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง

วันเพ็ญ พันธุ์รักษ์ (2526). *ความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของลูกเสือและเนตรนารี ต่อการเรียนวิชาลูกเสือเนตรนารี กับมโนทัศน์ความเป็นพลเมืองดี ในระบอบประชาธิปไตย*. วิทยานิพนธ์ ค.ม. (วิจัยการศึกษา). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วารุณี โอสถารมย์ (2524). *การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2475*. วิทยานิพนธ์ อ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Johnston, Scott. (2012). *Looking Wide? Imperialism, Internationalism, and the Boy Scout Movement, 1918-1939*. Dissertation, M.A. (History). Waterloo University. Ontario. Canada.

ไมโครฟิล์ม

ข่าวลูกเสือมณฑลกรุงเทพฯ. (2458, 15 กรกฎาคม). *วิทยากรย์* เล่ม 15 ตอนที่ 14. (ไมโครฟิล์ม). มจ. 2530/488: 692-7.

ข่าวลูกเสือมณฑลพิษณุโลก. (2458, 15 สิงหาคม). *วิทยากรย์* เล่ม 15 ตอนที่ 16. (ไมโครฟิล์ม). มจ. 2530/490: 799-803.

เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

กรมทรัพย์สินทางทะเลชายฝั่ง. (2557, 17 สิงหาคม) *พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพิธีพระราชทานธงประจำรุ่นลูกเสือชาวบ้าน จังหวัดสระบุรี 16 เมษายน 2519*. กรมทรัพย์สินทางทะเลชายฝั่ง. สืบค้นเมื่อ 30 เมษายน 2563. จาก <https://www.dmcr.go.th/detailAll/2418/pc/23>.

ไทยรัฐฉบับพิมพ์. (2559, 20 ตุลาคม). *พสกนิกรทั่วไทย ทำดีเพื่อสังคม ถวายเป็นพระราชกุศลแด่ ‘พ่อหลวง’*. ไทยรัฐออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 17 พฤษภาคม 2563. จาก <https://www.thairath.co.th/news/local/759146>.

ไทยรัฐออนไลน์. (2559, 24 ตุลาคม). *ครูบ้านกาญจนาภิเษก ภูมิใจ ทำพลับพลาที่ประทับเสวย ถวายงานรับใช้ 2 ครั้ง*. ไทยรัฐออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2563. จาก <https://www.thairath.co.th/content/762976>.

_____. (2559, 27 ตุลาคม). *หนูก๊วยสวรรค์โลก ปลื้มเคยรับเสด็จ น้อมนำพระราชดำริ ทำงานตลอด 20 ปี*. ไทยรัฐออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 4 พฤษภาคม 2563. จาก <https://www.thairath.co.th/news/local/765962>.

- แนวหน้า. (2559, 23 ตุลาคม). 'ความทรงจำในชีวิตที่ไม่มีวันลืม' ครั้ง..รับพระราชทานธงลูกเสือชาวบ้าน. แนวหน้า. สืบค้นเมื่อ 15 พฤษภาคม 2563. จาก <https://www.naewna.com/local/241392>.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2559, 16 ตุลาคม). ลูกเสือชาวบ้านที่สุราษฎร์ ยืนยันจะยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ตามรอยพ่อ. ผู้จัดการออนไลน์. สืบค้นเมื่อ 2 พฤษภาคม 2563. จาก <https://mgronline.com/south/detail/9590000104053>.
- วุฒิสภา. (2560, 29 พฤศจิกายน). สถาบันพระมหากษัตริย์กับกิจการลูกเสือชาวบ้าน. G News. สืบค้นเมื่อ 30 เมษายน 2563. จาก <https://gnews.apps.go.th/news?news=10303>.
- ศูนย์ประสานงานอาเซียน จังหวัดตาก. (2521, 4 กุมภาพันธ์). พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเยี่ยมสมาชิกศูนย์ช่วยเหลือชาวเขาบ้านเจดีย์โคะ อำเภอแม่สอด. สืบค้นเมื่อ 30 เมษายน. จาก ศูนย์ประสานงานอาเซียน จังหวัดตาก เว็บไซต์: http://123.242.165.136/?module=news&pages=detail_news&news_code=N0000072.
- สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน. (ไม่ปรากฏวันเผยแพร่). เอกสารคำกราบบังคมทูลรายงานกิจการลูกเสือชาวบ้าน 26 มกราคม 2522. สำนักงานจังหวัดแม่ฮ่องสอน. สืบค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2563. จาก <http://royal-project.maehongson.go.th/index.php/th/royal-duties/6/item/35-2522-01-26.html>.
- Baden-Powell, Robert. (2007). *Scouting for Boys: The Original 1908 Edition*. Kindle Version.
- Marx, Karl and Engels, Friedrich. (1968). *The German Ideology*. Transcription by Tim Delaney, Bob Schwartz, Brian Baggins. Marx/Engels Internet Archive (marxists.org) 2000. from <https://www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/index.htm>.
- Teerayut Esor. (2563, 26 กุมภาพันธ์). พระเจ้าอยู่หัว ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงไม่เคยทิ้งราษฎร. Blockdit. สืบค้นเมื่อ 17 พฤษภาคม 2563. จาก <https://www.blockdit.com/posts/5e55d89caf4e090c9a70fa06>.
- Wikipedia. *List of World Organization of the Scout Movement members*. Wikipedia. สืบค้นเมื่อ 30 เมษายน 2563. จาก https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_World_Organization_of_the_Scout_Movement_members.